

ELECTORALA 2024

REFERENDUMUL CONSTITUȚIONAL și
ALEGERILE PREZIDENTIALE din REPUBLICA MOLDOVA

ELECTORALA 2024

REFERENDUMUL CONSTITUȚIONAL și
ALEGERILE PREZIDENȚIALE din REPUBLICA MOLDOVA

Asociația pentru Democrație Participativă (ADEPT) este un centru independent, de analiză și consultanță privind procesul decizional, politic, electoral și social-economic din Republica Moldova și din regiune. Misiunea ADEPT constă în promovarea valorilor democratice și sprijinirea participării active a cetățenilor la viața publică.

De la înființarea sa în 2000, ADEPT a fost în prima linie a demersurilor pentru buna guvernare, integritatea electorală și implicarea civică prin cercetare, advocacy și informare publică. Din 2018, ADEPT găzduiește Secretariatul Coaliției pentru Alegeri Libere și Corecte (CALC), o platformă care reunește organizații ale societății civile pentru a asigura transparența, incluziunea și integritatea proceselor electorale din Republica Moldova.

Cercetăm procese | **Responsabilizăm guvernarea** | **Informăm cetățenii**

Asociația pentru Democrație Participativă "ADEPT",

str. Vasile Alecsandri 97 MD-2012 Chișinău, Moldova

Tel: +373 22 212 992

www.adept.md

E-mail: info@adept.md

[Facebook.com/adept.md](https://facebook.com/adept.md)

Cuprins

Introducere	4
Alegeri prezidențiale din 2024 în Republica Moldova	5
Candidați înregistrați	6
Rezultatele alegerilor prezidențiale în turul 1	6
Rezultatele alegerilor prezidențiale în turul 2	7
Finanțarea campaniei electorale	7
Referendumul republican constituțional din 2024	8
Contextul și cadrul juridic	9
Participanții la referendumul republican constituțional din 2024	10
Rezultatele referendumului republican constituțional	11
Finanțarea campaniei pentru referendum	11
Modelul buletinului de vot pentru Referendumul republican constituțional	12
Votarea peste hotarele Republicii Moldova	13
Istoricul referendumurilor din Republica Moldova	18
Infografic: Referendumuri în Republica Moldova. Istoric, rezultate și efect	32
Referendumul privind integrarea europeană: legitimitatea integrării europene bazată pe 33 de ani de politici pro-europene	33
Infografic: 33 ani de politici pro-europene	42
Efectele juridice și politice ale rezultatelor referendumului	43
DECLARAȚIE Poziția Coaliției Civice pentru Alegeri Libere și Corecte față de alegerile prezidențiale și referendumul republican constituțional din 2024	57

Introducere

Publicația "ELECTORALA 2024: REFERENDUMUL CONSTITUȚIONAL ȘI ALEGERILE PREZIDENȚIALE DIN REPUBLICA MOLDOVA" documentează două evenimente electorale cruciale din istoria recentă a Republicii Moldova: alegerile prezidențiale și referendumul constituțional din 2024. Aceste scrutinuri nu doar că au testat maturitatea democratică a societății moldovenești, ci au marcat și un punct de cotitură în procesul de integrare europeană al țării.

Alegerile prezidențiale din 2024 au fost organizate în contextul unui cadru legislativ actualizat prin adoptarea noului Cod Electoral, care a introdus inovații precum votul prin corespondență pentru cetățenii moldoveni din anumite state din diaspora. Competiția electorală a atras 11 candidați, iar în turul doi, desfășurat pe 3 noiembrie 2024, Maia Sandu a obținut 54,8% din voturi, învingându-l pe Alexandr Stoianoglo, care a acumulat 45,2%.

Simultan, pe 20 octombrie, cetățenii au fost chemați la urne pentru a se pronunța asupra unei propuneri istorice: modificarea Constituției pentru a consacra integrarea în Uniunea Europeană drept obiectiv strategic. Referendumul a fost validat grație unei prezențe la vot de 50,72%, iar 50,35% dintre participanți au votat „DA” pentru amendamentele constituționale. Această decizie reprezintă un pas esențial spre consolidarea angajamentului țării față de valorile europene, prioritatea legislației europene devenind parte integrantă a cadrului constituțional al Republicii Moldova.

Totuși, procesul electoral nu a fost lipsit de controverse. Coaliția pentru Alegeri Libere și Corecte (CALC) a calificat scrutinurile ca fiind „parțial libere și parțial corecte”, semnalând nereguli precum coruperea alegătorilor, utilizarea resurselor administrative și interferențe străine. Aceste deficiențe, raportate de observatori naționali și internaționali, au ridicat semne de întrebare cu privire la transparența și integritatea procesului democratic.

Publicația explorează în detaliu aceste evenimente, oferind o analiză cuprinzătoare asupra dinamicii politice, juridice și sociale ale scrutinurilor din 2024. Prin contextualizarea acestor momente, ADEPT împreună cu partenerii săi își propune să contribuie la promovarea democrației participative și la consolidarea instituțiilor democratice din Republica Moldova.

Alegeri prezidențiale din 2024 în Republica Moldova

Pe 20 octombrie 2024, în Republica Moldova a avut loc primul tur al alegerilor prezidențiale, desfășurat simultan cu referendumul republican privind modificarea Constituției pentru consfințirea integrării europene. Niciun candidat nu a obținut majoritatea absolută a voturilor, ceea ce a impus organizarea unui al doilea tur de scrutin. În schimb, referendumul a fost validat, având o prezență de peste 50% și o majoritate clară în favoarea revizuirii Constituției. Curtea Constituțională a confirmat rezultatele, iar modificarea a intrat oficial în vigoare odată cu publicarea hotărârii în *Monitorul Oficial* pe 5 noiembrie 2024.

Turul al doilea al alegerilor prezidențiale a avut loc pe 3 noiembrie 2024, iar rezultatul a reconfirmat-o pe Maia Sandu în funcția de președinte, consolidând astfel sprijinul pentru parcursul european al țării. Scrutinul a fost validat oficial de Curtea Constituțională pe 28 noiembrie 2024.

În ceea ce privește votul cetățenilor din diasporă, datele colectate de Comisia Electorală Centrală (CEC) începând cu 2018 au rămas valabile și pentru aceste alegeri. Până la scrutinul prezidențial și referendumul din 20 octombrie 2024, numărul total de înregistrări prealabile a ajuns la 118.628. Dintre acestea, 1.997 au fost depuse de cetățeni din șase state—Statele Unite ale Americii, Canada, Norvegia, Suedia, Islanda și Finlanda—unde, pentru prima dată, a fost implementată votarea prin corespondență ca metodă alternativă de vot. În total, în 2024, pentru participarea la vot s-au înregistrat 21.706 cetățeni moldoveni din 87 de țări.

Pentru organizarea scrutinului în afara țării, CEC a alocat fonduri pentru 209 secții de votare, cu 59 mai multe decât la alegerile parlamentare din 2021. Inițial, fusese propusă o listă de 278 de secții, însă, în decizia finală, numărul acestora a fost stabilit la 234, incluzând atât alegerile prezidențiale, cât și referendumul constituțional. În Federația Rusă, din motive de securitate și din cauza dificultăților tehnice și logistice, Ministerul Afacerilor Externe a decis reducerea numărului de secții la două, față de cele cinci planificate inițial. În ziua votului au fost deschise 231 de secții de votare, dintre care trei dedicate cetățenilor care au optat pentru votul prin corespondență.

Participarea la vot a fost semnificativă. În primul tur s-au prezentat la urne 1.564.495 de alegători, dintre care 240.720 au votat în secțiile deschise peste hotare. În turul doi, numărul votanților a crescut la 1.701.284, iar în diaspora s-au prezentat la urne 329.916 cetățeni. Prin corespondență au votat, în total, 1.322 de cetățeni moldoveni.

Candidați înregistrați

Nr.	Concurent electoral	Slogan electoral	
1	 Alexandr Stoianoglo Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	Dreptate pentru toți	
2	 Maia Sandu Partidul Acțiune și Solidaritate	Maia Sandu pentru Moldova	
3	 Renato Usatii Partidul Nostru	Doar pentru Moldova!	
4	 Vasile Tarlev Partidul pentru Viitorul Moldovei	Dezvoltare, bunăstare, pace!	
5	 Irina Vlah candidat independent	Irina Vlah – Președintele Păcii	
6	 Ion Chicu Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei	Statul este al tău!	
7	 Andrei Năstase candidat independent	Un președinte DEDICAT!	
8	 Octavian Țicu Blocul electoral "Împreună"	Împreună pentru Europa	
9	 Victoria Furtună candidat independent	Candidez pentru noi, pentru Moldova noastră nouă!	
10	 Tudor Ulianovschi candidat independent	Moldova normală ești TU!	
11	 Natalia Morari candidat independent	Schimbarea aici și acum!	

→ Patru candidați au participat și la [alegerile precedente din 2020](#)

Rezultatele alegerilor prezidențiale în turul 1

#	Concurent electoral	Tur 1, 20 octombrie 2024
1	 Alexandr Stoianoglo Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	401 215 voturi 25,95%
2	 Maia Sandu Partidul Acțiune și Solidaritate	656 852 42,49%
3	 Renato Usatii Partidul Nostru	213 169 13,79%
4	 Vasile Tarlev Partidul pentru Viitorul Moldovei	49 316 3,19%
5	 Irina Vlah candidat independent	83 193 5,38%
6	 Ion Chicu Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei	31 797 2,06%
7	 Andrei Năstase candidat independent	9 946 0,64%
8	 Octavian Țicu Blocul electoral "Împreună"	14 326 0,93%
9	 Victoria Furtună candidat independent	68 778 4,45%
10	 Tudor Ulianovschi candidat independent	7 995 0,52%
11	 Natalia Morari candidat independent	9 444 0,61%

Rezultatele alegerilor prezidențiale în turul 2

#	Concurent electoral		Tur II, 3 noiembrie 2024
1	 Maia Sandu Partidul Acțiune și Solidaritate	930 238 de voturi	 55,35%
2	 Alexandr Stoianoglo Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	750 371	 44,65%

Finanțarea campaniei electorale

Pentru alegerile prezidențiale din 2024, Comisia Electorală Centrală a stabilit plafonul finanțărilor ce pot fi virate în contul electoral al unui candidat la **65.830.540 de lei**, iar pentru un grup de inițiativă – la **498.610 lei**.

Tabelul de mai jos prezintă veniturile și cheltuielile de campanie, exprimate în lei, raportate la Comisia Electorală Centrală de către concurenții electorali pentru perioada 21 august – 18 octombrie 2024. Costul estimativ al unui vot a fost calculat pe baza rezultatelor obținute de candidați în primul tur al alegerilor, desfășurat pe 20 octombrie 2024.

#	Candidat	Venituri	Cheltuieli		1 vot
1	Alexandr Stoianoglo	6 607 499	4 680 634		11,67
2	Maia Sandu	10 496 164	10 453 706		15,91
3	Renato Usatii	6 504 464	6 504 464		30,51
4	Vasile Tarlev	2 522 022	2 488 041		50,45
5	Irina Vlah	3 378 599	3 378 521		40,61
6	Ion Chicu	1 221 114	1 221 114		38,40
7	Andrei Năstase	1 251 581	1 251 581		125,84
8	Octavian Țicu	397 125	387 042		27,02
9	Victoria Furtună	944 094	944 094		13,73
10	Tudor Ulianovschi	551 511	551 496		68,98
11	Natalia Morari	2 104 757	2 104 757		222,87

Referendumul republican constituțional din 2024

La 20 octombrie 2024, simultan cu scrutinul prezidențial ordinar, în Republica Moldova s-a desfășurat referendumul republican constituțional. Majoritatea cetățenilor prezenți la urne au votat „DA” la întrebarea:

„Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?”

Referendumul constituțional din 2024

Data referendumului	20 octombrie 2024
Tipul referendumului	Referendum republican constituțional
Pragul de validare	1/3
Participanți	15 („DA” – 13, „NU” – 2)
Prezența la vot	1 531 392 de alegători (50,72%)
Opțiunea „DA”	749 719 voturi (50,35%)
Opțiunea „NU”	739 155 de voturi (49,65%)

Astfel, majoritatea cetățenilor care s-au prezentat la urne au votat în favoarea modificării Constituției, sprijinind astfel aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Acesta a fost al cincilea referendum organizat de la declararea independenței Republicii Moldova și al doilea dedicat modificării Constituției. Scrutinul s-a desfășurat concomitent cu alegerile prezidențiale ordinare.

Alegătorii au fost invitați să se pronunțe asupra proiectului de Lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova, formulat prin întrebarea: „**Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?**”

Din cei 1.531.392 de alegători care au participat la referendum, o majoritate de 50,35% a optat pentru răspunsul „DA”, confirmând astfel susținerea pentru modificarea constituțională

propusă. Participarea totală la referendum a fost de 50,72% din numărul alegătorilor înscriși pe liste, ceea ce a permis validarea scrutinului.

Pe 31 octombrie 2024, Curtea Constituțională a emis hotărârea de confirmare a rezultatelor referendumului. Acestea au intrat în vigoare odată cu publicarea în **Monitorul Oficial**.

Textul Constituției Republicii Moldova a fost modificat după cum urmează:

- **Completarea preambulului Constituției:** Au fost introduse două noi alineate care au reconfirmat identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și au declarat integrarea în Uniunea Europeană ca obiectiv strategic al țării.
- **Introducerea unui nou titlu în Constituție:** A fost adăugat Titlul VI¹, intitulat „Integrarea în Uniunea Europeană”, care a stabilit că aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a acestora, urma să fie reglementată prin lege organică adoptată de Parlament. De asemenea, acest titlu a precizat că prevederile tratatelor Uniunii Europene și alte acte juridice obligatorii ale Uniunii Europene aveau prioritate față de dispozițiile contrare din legislația internă, în conformitate cu prevederile actului de aderare.

Contextul și cadrul juridic

Referendumul republican constituțional din 20 octombrie 2024 a fost inițiat de Parlament, la solicitarea președintei Maia Sandu, care a invitat cetățenii să se pronunțe asupra aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

În răspuns la acest demers, Parlamentul a transmis Curții Constituționale propunerea de inițiere a referendumului pentru revizuirea Constituției, solicitând verificarea constituționalității acesteia. Curtea Constituțională a emis un aviz favorabil, menționând că inițiativa respectă atât limitele materiale, cât și cele temporale impuse de Constituție.

Ulterior, pe 16 mai 2024, Parlamentul a adoptat hotărârea privind organizarea referendumului. Inițial, întrebarea propusă era: „Sunteți pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană?”

Aceasta a fost însă ajustată pentru a reflecta clar modificarea Constituției, fiind reformulată astfel: „**Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?**”

În aceeași zi, Parlamentul a adoptat și hotărârea de stabilire a datei alegerilor prezidențiale, comasând referendumul cu scrutinul pentru alegerea președintelui. Această decizie fusese anticipată încă din 18 ianuarie 2024, când modificarea Codului electoral a permis organizarea referendumului în aceeași zi cu alegerile prezidențiale.

Organizarea celor două scrutine simultan a avut drept obiectiv asigurarea unei prezențe ridicate la vot, având în vedere experiența din 2010, când un referendum constituțional desfășurat separat nu a fost validat din cauza participării insuficiente. Cu toate acestea, opoziția a criticat decizia, considerând-o o strategie electorală destinată să consolideze sprijinul pentru președinta Maia Sandu la alegerile prezidențiale.

Cadrul juridic pentru desfășurarea referendumurilor în Republica Moldova include Constituția, Codul electoral, Legea privind votul prin corespondență, Regulamentul Comisiei Electorale privind înregistrarea participanților la referendum, precum și legislația conexasă. În ansamblu, reglementările naționale privind organizarea referendumurilor sunt aliniate recomandărilor Comisiei de la Veneția a Consiliului Europei și respectă standardele europene în materie electorală.

Participanții la referendumul republican constituțional din 2024

Opțiunea "DA"

2		Partidul Verde Ecologist Președinte: Anatolie Prohnițchi
3		Mișcarea "Respect Moldova" Eugeniu Nichiforciuc
4		Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa Arina Spătaru
7		Coaliția pentru Unitate și Bunăstare Igor Munteanu
8		Blocul electoral "Împreună" Dinu Pflingău, Ștefan Gligor, Alexandru Bujorean
9		Partidul Acțiune și Solidaritate Igor Grosu
10		Mișcarea Alternativa Națională Ion Ceban
11		Partidul "Democrația Acasă" Vasile Costiuc
12		Alianța pentru Unirea Românilor Boris Volosatii
13		Partidul "NOI" Vladimir Dachi
14		Partidul Reintegrării Naționale "Acasă" Valentin Dolganiuc
15		Partidul Social Democrat European Ion Sula
16		Partidul "Voința Poporului" Ștefan Urîtu

Opțiunea "NU"

1		Partidul Comunistilor din Republica Moldova Președinte: Vladimir Voronin
5		Partidul "Renaștere" Natalia Parasca (interimar)
6		Partidul "Șansă"^[6] Alexei Lungu

La referendum republican privind modificarea Constituției în vederea integrării europene a Republicii Moldova au fost înregistrați 15 participanți: 14 partide politice și un bloc electoral alcătuit din trei partide. Dintre aceștia, doar două formațiuni au susținut opțiunea „NU”, după ce un partid a fost exclus din cursă pentru încălcarea normelor de finanțare a partidelor. În plus, două cereri de înregistrare au fost respinse de Comisia Electorală Centrală, iar alte două formațiuni au anunțat că vor boicota referendumul, îndemnând cetățenii să nu participe la vot.

Rezultatele referendumului republican constituțional

Rezultate pe circumscripții

Referendum	✓ DA	✗ NU	Circumscripție			Alegeri prezidențiale
	50,35%	49,65%	Total	42,49%	25,95%	
	45,39%	54,61%	Moldova	37,31%	29,23%	
	56,00%	44,00%	Chișinău	48,47%	28,16%	
	32,49%	67,51%	Regiunea Nord	23,69%	34,68%	
	54,61%	45,39%	Regiunea Centru	45,97%	21,73%	
	43,77%	56,23%	Regiunea Sud	36,35%	28,96%	
	5,16%	94,84%	Găgăuzia	2,26%	48,67%	
	31,02%	68,98%	Transnistria	25,21%	35,41%	
	76,79%	23,21%	Diaspora	70,71%	8,06%	

Finanțarea campaniei pentru referendum

Perioada: 20 septembrie – 18 octombrie 2024 / [+/-] zero cheltuieli

#	Participant	Venituri	Cheltuieli
1	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	750 500	748 263
2	Partidul Verde Ecologist	0	0
3	Mișcarea "Respect Moldova"	0	0
4	Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa	0	0
5	Partidul "Renaștere"	406 994	172 794
7	Coaliția pentru Unitate și Bunăstare	-	-
8	Blocul electoral "Împreună"	-	-
9	Partidul Acțiune și Solidaritate	3 678 445	3 678 445
10	Mișcarea Alternativa Națională	0	0
11	Partidul "Democrația Acasă"	-	-
12	Alianța pentru Unirea Românilor	0	0
13	Partidul "NOI"	-	-
15	Partidul Social Democrat European	0	0
16	Partidul "Voința Poporului"	0	0
	Total	4 835 939	4 599 502

Modelul buletinului de vot pentru Referendumul republican constituțional

Republica Moldova

BULETIN DE VOT

Referendum republican constituțional

20 octombrie 2024

Nr. circumscripției electorale

Nr. secției de votare

Proiectul de lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova are următorul cuprins:

„Noi, poporul Republicii Moldova, exercitându-ne în mod direct suveranitatea națională și dreptul de a participa la administrarea treburilor publice, în temeiul art. 2, 39 și 75 din Constituția Republicii Moldova,

adoptăm prezenta lege constituțională.

Art. I. – Constituția Republicii Moldova (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78, art. 140), cu modificările ulterioare, se modifică după cum urmează:

1. Preambulul se completează cu două alineate noi cu următorul cuprins:

„RECONFIRMĂND identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și ireversibilitatea parcursului european al Republicii Moldova,

DECLARĂND integrarea în Uniunea Europeană drept obiectiv strategic al Republicii Moldova.”

2. Constituția se completează cu titlul V¹ cu următorul cuprins:

„Titlul V¹

INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Articolul 140¹

Aderarea la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene

(1) Aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabilește de Parlament prin lege organică.

(2) Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.”

Art. II. – Prezenta lege intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova a hotărârii Curții Constituționale privind confirmarea rezultatelor referendumului republican.”

Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?

DA

NU

Votarea peste hotarele Republicii Moldova

Cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot, aflați în străinătate pe 20 octombrie 2024, au participat la referendumul republican constituțional și la primul tur al alegerilor prezidențiale. Aceștia s-au prezentat la una dintre cele 231 de secții de votare deschise în 37 de țări. În total, peste 240 de mii de alegători din diaspora au votat, dintre care 1.344 au optat pentru votul prin corespondență, o metodă alternativă disponibilă doar în Statele Unite ale Americii, Canada, Norvegia, Suedia, Islanda și Finlanda.

Al doilea tur de scrutin a fost organizat pe 3 noiembrie 2024, deoarece niciunul dintre cei 11 candidați la funcția de președinte al Republicii Moldova nu a obținut cel puțin 50% din voturile valabil exprimate. În turul doi au concurat primii doi clasați: Maia Sandu și Alexandr Stoianoglo. Votarea în turul al doilea s-a desfășurat între orele 07:00 și 21:00, conform fusului orar al fiecărei țări gazdă.

Cetățenii care au votat în turul al doilea la secțiile de votare din străinătate au fost incluși într-o listă electorală suplimentară și au semnat o declarație pe propria răspundere, confirmând că nu au votat în altă parte. Votul a fost permis pe baza buletinului de identitate, a buletinului provizoriu sau a pașaportului, inclusiv dacă acesta avea termenul de valabilitate expirat.

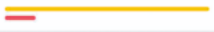

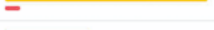

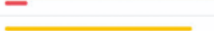
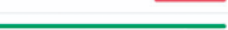
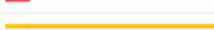

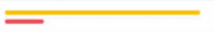

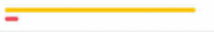

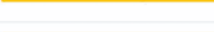

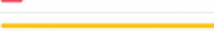

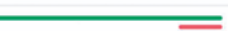

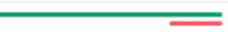
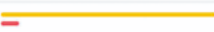

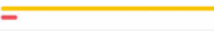

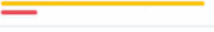

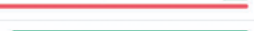

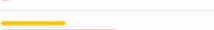

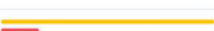
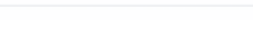
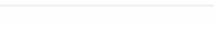

Cetățenii care au votat prin corespondență au urmat aceleași proceduri și condiții ca în primul tur de scrutin, conform instrucțiunilor Comisiei Electorale Centrale.

Participarea la vot peste hotarele Republicii Moldova

Alegerile prezidențiale și referendumul constituțional, 20 octombrie 2024

#	Țara	Înregistrări	Secții	Alegători	2021
1	Belgia	1 887	4	5 364	4 698
2	Franța	9 722	20	22 670	23 001
3	Germania	15 787	26	30 200	25 960
4	Irlanda	5 618	10	9 770	8 709
5	Italia	23 815	60	69 245	66 293
6	Marea Britanie	16 934	17	22 694	23 926
7	România	7 697	16	24 611	15 146
8	Rusia	15 197	2	8 232	6 154
9	Spania	3 387	11	8 075	6 594
10	Statele Unite ale Americii	4 885	16	9 158	7 651
	Toate țările	118 628	231	240 720	212 434

Rezultatele votului peste hotarele Republicii Moldova

Referendum	✓ DA	✗ NU	Circumscripție			Alegeri prezidențiale
	76,79%	23,21%	Diaspora total	70,71%	8,06%	
	77,78%	22,22%	Austria	70,75%	10,73%	
	87,50%	12,50%	Azerbaidjan	74,51%	7,84%	
	54,19%	45,81%	Belarus	42,86%	32,02%	
	76,00%	24,00%	Belgia	69,90%	5,42%	
	38,73%	61,27%	Bulgaria	29,34%	36,92%	
	86,17%	13,83%	Canada	83,78%	7,84%	
	75,05%	24,95%	Cehia	64,58%	8,89%	
	86,30%	13,70%	China	80,82%	8,22%	
	72,23%	27,77%	Cipru	63,06%	11,01%	
	88,66%	11,34%	Danemarca	84,56%	2,99%	
	87,18%	12,82%	EAU	82,67%	8,66%	
	82,35%	17,65%	Elveția	76,84%	4,91%	
	78,18%	21,82%	Estonia	67,46%	13,61%	
	75,19%	24,81%	Franța	65,92%	4,74%	
	75,63%	24,37%	Germania	67,51%	6,50%	
	70,64%	29,36%	Grecia	66,89%	13,56%	
	100,00%	0,00%	India	100,00%	0,00%	
	82,01%	17,99%	Irlanda	76,46%	3,89%	
	38,30%	61,70%	Israel	27,29%	13,26%	
	75,83%	24,17%	Italia	71,25%	7,62%	
	88,41%	11,59%	Japonia	84,06%	10,14%	
	73,23%	26,77%	Letonia	63,57%	16,28%	
	78,18%	21,82%	Lituania	64,91%	7,02%	
	84,79%	15,21%	Marea Britanie	79,04%	3,40%	
	81,66%	18,34%	Norvegia	74,39%	6,32%	
	89,38%	10,63%	Olanda	84,22%	3,28%	
	86,03%	13,97%	Polonia	79,35%	5,81%	
	72,66%	27,34%	Portugalia	64,39%	9,60%	
	82,81%	17,19%	Qatar	70,31%	12,50%	
	92,00%	8,00%	România	87,16%	3,19%	
	9,23%	90,77%	Rusia	5,65%	56,28%	
	82,03%	17,97%	Spania	76,56%	6,33%	
	90,08%	9,92%	SUA	86,73%	4,34%	
	90,89%	9,11%	Suedia	86,14%	3,00%	
	27,97%	72,03%	Turcia	22,23%	40,17%	
	79,58%	20,42%	Ucraina	73,65%	13,17%	

Înregistrarea prealabilă a cetățenilor aflați în afara țării

Înregistrarea prealabilă a fost o procedură prin care cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot, aflați în străinătate sau domiciliu în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria), și-au anunțat intenția de a participa la scrutin.

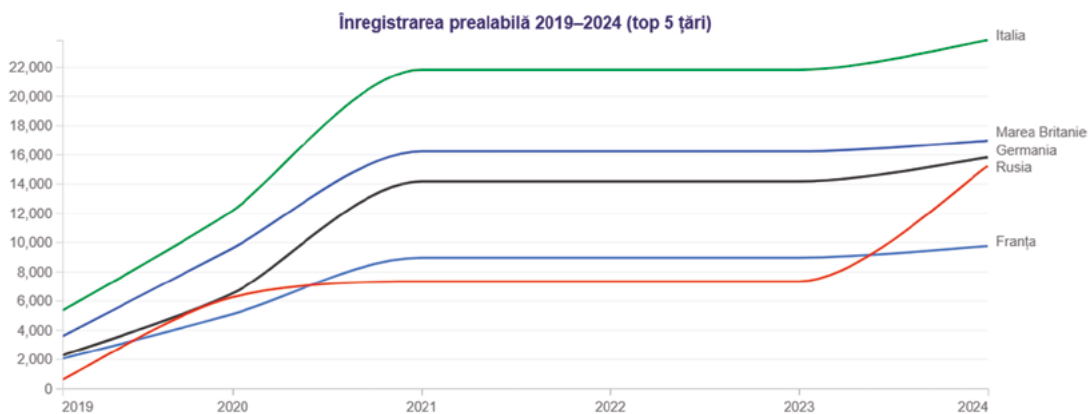
Această procedură a fost opțională și s-a realizat online, prin intermediul paginii web oficiale a Comisiei Electorale Centrale (CEC), sau prin cerere scrisă, depusă individual sau colectiv la CEC, misiunile diplomatice sau oficiile consulare ale Republicii Moldova.

Scopul înregistrării prealabile a fost de a stabili numărul estimativ al alegătorilor aflați peste hotarele țării și în stânga Nistrului, în vederea:

- Constituirii secțiilor de votare suplimentare
- Determinării numărului estimativ de buletine de vot ce urmau să fie distribuite secțiilor de votare respective.

Datele colectate de CEC începând cu anul 2018 au rămas valabile și pentru scrutinele ulterioare. Până la alegerile prezidențiale și referendumul constituțional din 20 octombrie 2024, numărul total al înregistrărilor prealabile a ajuns la 118.628. Dintre acestea, 1.997 au fost depuse de cetățenii aflați în cele șase state unde a fost implementat votul prin corespondență ca metodă alternativă de vot.

Lipsa înregistrării prealabile nu a împiedicat cetățenii să voteze. Orice cetățean al Republicii Moldova cu drept de vot și-a putut exercita acest drept la orice secție de votare din afara țării sau în localitatea de pe teritoriul Republicii Moldova unde își avea domiciliul sau reședința. Pentru votul prin corespondență, însă, înregistrarea prealabilă a fost obligatorie.

Înregistrarea prealabilă pentru scrutinele din 2024

10 mai 2018 – 6 septembrie 2024 / (+/- toate țările)

Alegătorii din Republica Moldova au avut posibilitatea să se înregistreze în prealabil pe tot parcursul anului, cu excepția ultimelor 45 de zile înainte de data scrutinului. Pentru alegerile prezidențiale și referendumul constituțional din 20 octombrie 2024, perioada de înregistra-

re prealabilă s-a încheiat pe 6 septembrie 2024. În total, pe parcursul anului 2024, 21.706 cetățeni din 87 de țări ale lumii s-au înregistrat prealabil pentru a participa la vot.

#	Țara	◆ Înregistrări ◆	± ◆	◆ Localități ◆
9	Austria	514	138 ↑	34
12	Belgia	1 887	228 ↑	110
16	Canada	2 847	833 ↑	110
17	Cehia	838	110 ↑	56
19	Cipru	195	26 ↑	7
25	Danemarca	952	213 ↑	50
26	EAU	167	31 ↑	5
28	Elveția	1 009	261 ↑	99
31	Finlanda	231	94 ↑	29
32	Franța	9 722	1 003 ↑	524
34	Germania	15 787	1 997 ↑	1 016
35	Grecia	613	78 ↑	36
42	Irlanda	5 618	520 ↑	103
43	Islanda	85	34 ↑	10
44	Israel	770	59 ↑	46
45	Italia	23 815	2 499 ↑	1 109
53	Luxemburg	281	57 ↑	6
58	Marea Britanie	16 934	1 014 ↑	411
63	Norvegia	493	207 ↑	58
65	Olanda	1 388	373 ↑	113
66	Polonia	249	82 ↑	44
67	Portugalia	1 712	165 ↑	102
69	România	7 697	1 185 ↑	107
70	Rusia	15 197	8 238 ↑	164
76	Spania	3 387	426 ↑	203
77	SUA	4 885	1 452 ↑	618
79	Suedia	315	130 ↑	51
83	Turcia	211	57 ↑	17
85	Ucraina	93	20 ↑	13
86	Ungaria	85	26 ↑	10
[+/-]	Toate țările	118 628	21 706 ↑	5 402

Secții de votare în afara țării

Numărul și amplasarea secțiilor de votare din afara țării au fost stabilite pe baza a trei criterii principale:

- Dinamica participării alegătorilor la secțiile de votare din străinătate în ultimele trei scrutine.
- Înregistrarea prealabilă a cetățenilor Republicii Moldova aflați în străinătate.

- Numărul cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare, conform datelor furnizate de Ministerul Afacerilor Externe.

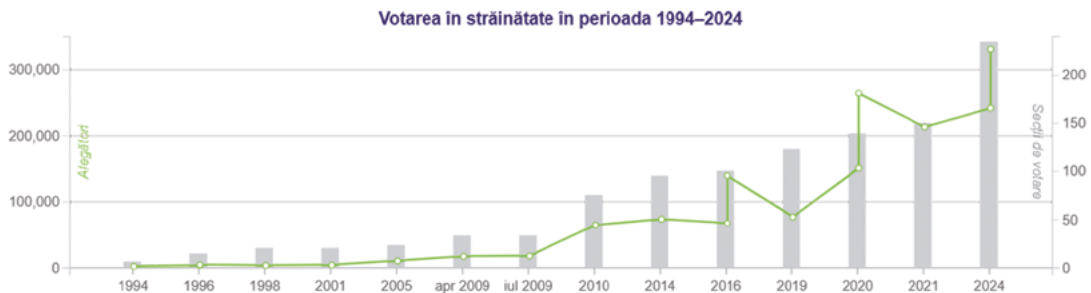
Toate cele trei criterii au avut o pondere egală în procesul de constituire a secțiilor de votare.

Pentru anul 2024, Comisia Electorală Centrală (CEC) a alocat fonduri pentru organizarea a 209 birouri electorale ale secțiilor de votare din afara țării, ceea ce a reprezentat o creștere cu 59 de secții față de scrutinul parlamentar din 2021.

Inițial, CEC a publicat o listă preliminară de 278 de secții, însă decizia finală a fost de organizare a 234 de secții pentru referendumul republican constituțional și alegerile prezidențiale din 20 octombrie 2024.

Totuși, în Federația Rusă, din cauza riscurilor de securitate, precum și a imposibilității asigurării procesului de votare din punct de vedere tehnic și logistic de către Ministerul Afacerilor Externe, s-a decis deschiderea a doar două secții de votare, în loc de cinci, așa cum fusese planificat inițial.

Asfel, dintre cele 231 de secții de votare organizate în ziua votului, trei au fost destinate cetățenilor moldoveni din Statele Unite ale Americii, Canada, Norvegia, Suedia, Finlanda și Islanda, care au optat pentru votul prin corespondență ca metodă alternativă de vot.

Istoricul referendumurilor din Republica Moldova

Istoria referendumurilor din Republica Moldova evidențiază complexitatea procesului de consultare populară și relevanța acestuia pentru deciziile politice majore. De la primul referendum din 1994, organizat pentru legitimarea adoptării Constituției, până la referendumul constituțional din 2024 privind aderarea la Uniunea Europeană, fiecare exercițiu de acest tip a fost influențat de contextul politic și de deciziile strategice ale autorităților. Unele referendumuri, precum cele din 1999 și 2010, au fost marcate de controverse, inclusiv rata scăzută de participare sau conflicte între instituțiile statului. Decizia de comasare a referendumurilor cu alegerile a avut un impact semnificativ asupra validității acestor scrutine, asigurând prezența necesară pentru confirmarea rezultatelor. Totuși, recomandările Comisiei de la Veneția avertizează asupra riscurilor asociate cu astfel de practici, subliniind importanța separării alegerilor de referendumuri, mai ales atunci când acestea implică instituțiile vizate. Referendumul din 2024 a reafirmat tendința autorităților de a comasa scrutinele pentru a crește participarea electorală, însă a ridicat întrebări privind influența unor factori interni și externi asupra procesului democratic.

I. Introducere

Istoria electorală a Republicii Moldova cuprinde patru referendumuri republicane, desfășurate la scară națională. Primul referendum a precedat adoptarea Constituției Republicii Moldova. Din considerente de circumstanță, el a fost echivalat cu un sondaj sociologic, supranumit **“La sfat cu poporul”**. Două referendumuri au fost consultative, unul despre trecerea la regimul prezidențial de guvernare în locul celui semi-prezidențial, iar cel de al doilea despre acceptarea micșorării de la 101 la 61 a numărului deputaților, care să poată fi revocați din funcție de către cetățeni. Un singur referendum a fost constituțional, de revizuire a legii supreme în vederea alegerii directe de către cetățeni a șefului statului.

Următorul, cel de al cincilea referendum, fixat pentru 20 octombrie 2024, va fi de revizuire a Constituției în vederea creării cadrului constituțional pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană (UE). Desfășurarea referendumului a fost programată pentru aceeași zi cu alegerile prezidențiale ordinare. Decizia de comasare a exercițiului referendar cu alegerile are la bază experiența din anii independenței Republicii Moldova.

Principala lecție înșușită de pe urma referendumurilor precedente este că rata de participare a alegătorilor depinde de comasarea cu alegerile de orice tip. Respectiv, toate referendumurile

desfășurate concomitent cu alegerile au fost validate. În două cazuri referendumurile și alegerile s-au desfășurat în aceeași zi, iar într-un caz la distanță de doar o săptămână, adică perioadele desfășurării campaniilor electorale de agitație au coincis. Singurul caz de invalidare a unui referendum a avut loc atunci când s-a desfășurat în afara unor alegeri pentru funcții electiv.

Problema comasării referendumurilor cu alegerile rămâne a fi, în continuare, una spinoasă, examinată și comentată pe larg în documentele Comisiei de la Veneția a Consiliului Europei. Recomandarea este să nu se organizeze alegeri și referendumuri în aceeași zi, dacă referendumul este despre instituția vizată în alegeri.

II. Referendumul din 6 martie 1994

Primul referendum republican s-a desfășurat la 6 martie 1994. Inițierea referendumului a urmărit scopul legitimării adoptării de către Parlament a proiectului noii Constituții a statului. Clasa politică din acea perioadă era preocupată de faptul că în al treilea an de independență, Republica Moldova rămânea singura dintre fostele republici sovietice, din partea europeană a fostei URSS, care nu organizase un referendum de confirmare a dorinței cetățenilor de a locui într-un stat suveran și independent sau de adoptare a constituției ce ar consfinți acest deziderat. Problema menționată fusese abordată în Declarația din 24 decembrie 1992 a președintelui Mircea Snegur. Ca reacție la declarația șefului statului, Parlamentul a adoptat Hotărârea nr. 1281-XII din 16.02.93, în care a stabilit următoarele:

- Comisia pentru elaborarea proiectului Constituției va prezenta proiectul respectiv spre a fi examinat la ședința Parlamentului cel mai târziu la 2 martie 1993;
- După aprobarea în prima lectură, proiectul Constituției va fi publicat spre a fi discutat de întregul popor, după care va fi examinat în a doua lectură;
- În termen de cinci zile de la data adoptării proiectului în a doua lectură, Parlamentul va adopta hotărârea privind desfășurarea referendumului republican pentru adoptarea Constituției Republicii Moldova și Legea privind punerea ei în aplicare.

Din anumite motive, Parlamentul a târăgănat implementarea sarcinilor asumate, aceasta fiind una dintre cauzele ce au condus la dizolvarea forului legislativ, pe 12 octombrie 1993. Respectiv, sarcina adoptării noii Constituții îi revenea noii legislaturi ce urma să fie aleasă la 27 februarie 1994. În circumstanțele menționate, președintele Mircea Snegur a decis că ar fi potrivită comasarea alegerilor parlamentare cu un referendum, legitimând anticipat adoptarea proiectului Constituției de către noua legislatură. Beneficiul de pe urma comasării celor două scrutine promitea să fie dublu: a) evidențierea importanței formațiunilor susținătoare a ideii adoptării noii constituții; b) economisirea resurselor financiare.

Din motive de circumstanțe, ideea organizării concomitente a referendumului și alegerilor parlamentare nu a putut fi realizată. O piedică în calea comasării celor două scrutine a constituit-o prevederile Legii nr. 1040-XII cu privire la referendum, care stabileau în mod expres că *„efectuarea referendumului, împreună cu problemele ce urmează să fie supuse votării, se publică cel târziu cu 60 de zile înainte de data referendumului.”* Problema era că inițiativa privind organizarea referendumului fusese lansată prea târziu, cu doar o lună înaintea desfășurării alegerilor parlamentare. A doua piedică ținea de modalitatea constituirii organelor electorale, care s-au dovedit a fi diferită pentru referendum și alegeri. Respectiv, Comisia Electorală Centrală (CEC), precum și comisiile ierarhic inferioare, constituite pentru desfășurarea alegerilor parlamentare, nu puteau, de principiu, administra concomitent și organizarea referendumului.

De dragul depășirii piedicilor menționate, președintele Mircea Snegur a decis să înlocuiască referendumul cu un plebiscit. Diferența e că referendumul se desfășoară, de obicei, în baza unei legi prestabilite, iar plebiscitul e un exercițiu similar, desfășurat în baza unui regulament adoptat ad-hoc, fără efecte juridice obligatorii. În acest scop, șeful statului s-a adresat Prezidiului Parlamentului, cerându-i să susțină inițiativa respectivă. Dând curs cererii șefului statului, Prezidiul Parlamentului a adoptat Hotărârea nr. 1672-XII din 27 ianuarie 1994, recomandând CEC *„să accepte efectuarea sondajului sociologic „La sfat cu poporul” pe data de 27 februarie 1994 și să contribuie la organizarea lui prin colaborare cu Președintele Republicii Moldova”*.

Examinând demersul Prezidiului Parlamentului, CEC a adoptat, la 2 februarie 1994, Hotărârea nr.212 cu privire la efectuarea sondajului sociologic *„La sfat cu poporul”*, în care se menționa că: *„In conformitate cu prevederile Legii privind alegerea Parlamentului și hotărârii Parlamentului din 19 octombrie 1993 nr. 1613-XII „Pentru punerea în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului”, a considera că efectuarea la 27 februarie 1994 – ziua alegerii Parlamentului Republicii Moldova – a unui sondaj sociologic „La sfat cu poporul” nu ține de competența Comisiei Electorale Centrale”*.

Președintele Mircea Snegur, oricum, nu a renunțat la ideea sa, semnând Decretul nr.4, din 4 februarie 1994, privind modul de pregătire și efectuare a sondajului sociologic *„La sfat cu poporul”*. Data plebiscitului a fost fixată pentru 6 martie 1994, peste doar o săptămână după alegerile parlamentare. Decretul prezidențial conținea și două anexe printre care se regăsea Regulamentul privind desfășurarea sondajului sociologic. Documentul menționa că plebiscitul se *„efectuează în scopul stabilirii opiniei întregului popor asupra strategiei dezvoltării statului, stabilizării situației social-politice și economice, creării condițiilor favorabile pentru consolidarea independenței Republicii Moldova și asigurarea integrității ei teritoriale”*. Cea de a doua anexă prevedea constituirea Comisiei Republicane pentru pregătirea și efectuarea sondajului sociologic *„La sfat cu poporul”*, din care făceau parte 21 de persoane, membri ai Guvernului, Cancelarii de Stat, savanți de la Academia de Stat, sociologi, sindicalişti, liderii ai organizațiilor etnoculturale.

Întrebarea la care urma să răspundă cetățenii fusese formulată după cum urmează: *“Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca un stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), care să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățenilor săi drepturi egale, în conformitate cu normele dreptului internațional?”*

Rata de participare la referendum a fost ceva mai mică decât cea la alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 – 79.31%. Potrivit datelor oficiale, în listele electorale au fost introduși 2.407.964 cetățeni cu drept de vot. La sondaj au participat 1.808.294 de persoane (75,1%). La întrebarea formulată au răspuns afirmativ “Da” – 95,4%; negativ „Nu” – 2%; au fost recunoscute nevalabile 2,6% din buletine.

După publicarea rezultatelor sondajului, Președintele Mircea Snegur s-a adresat cetățenilor cu un mesaj de mulțumire, menționând că: *“Rezultatele sondajului „La sfat cu poporul” demonstrează, în primul rând, dorința nestrămutată a poporului de a păși pe făgașul construirii unui stat suveran și independent, e o dovadă concludentă a justeței politicii promovate în această direcție de către conducerea Republicii Moldova... Răspunsul Dumneavoastră afirmativ a pus bazele viitoarei Constituții a Republicii Moldova, el constituie de azi înaintea liantului ce va garanta restabilirea integrității teritoriale și politice a statului nostru”.*

Beneficiarii suprapunerii campaniilor de agitație electorală pentru referendum și alegerile parlamentare au fost formațiunile care au inclus în programele lor electorale clauze privind susținerea adoptării noii Constituții – Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) și Blocul „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Единство”. Acestea au obținut împreună 84 de mandate din 104, suficiente pentru adoptarea noii Constituții la 29 iulie 1994, prin votul în două lecturi al Parlamentului.

Este de remarcat că textul legii supreme, în special Articolul 142(1), a fost în concordanță cu textul întrebării supuse plebiscitului, fiind redactat astfel: *„Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale.”*

Decizia autorităților Republicii Moldova de a înlocui referendumul cu un plebiscit ad-hoc nu a fost o soluție originală. Republica Letonia organizase un sondaj la scară națională pe 3 martie 1991, în cadrul căruia cetățenii au fost întrebați: *„Sunteți în favoarea unei Republici Letonia democratice și independente?”* Sondajul a avut loc la aproximativ un an după ce, la 4 mai 1990, fusese restabilită Constituția adoptată în 1922.

III. Referendumul consultativ din 23 mai 1999

Referendumul republican consultativ din 23 mai 1999 a fost inițiat de președintele Petru Lucinschi. Procedura de inițiere a referendumului privind schimbarea sistemului de guvernare a fost una originală. Decretul nr. 930-II a fost semnat în văzul cetățenilor, la 22 martie 1999, în cadrul unei emisiuni TV transmise în direct. Acțiunea a fost interpretată ca o dorință deliberată de a pune opinia publică și clasa politică în fața faptului împlinit, fără consultarea Parlamentului. Prin urmare, gestul original a avut consecințe contrare scopului urmărit de președintele Petru Lucinschi.

Textul decretului prezidențial explica necesitatea schimbării sistemului de guvernare astfel: *„Sistemul semiprezidențial de guvernare, instituit prin Constituția Republicii Moldova din 1994, a demonstrat întregii societăți că mecanismele existente de organizare, funcționare și colaborare a ramurilor legislativă, executivă și judecătorească ale puterii în stat nu asigură separația lor adecvată, echilibrul necesar dintre atribuțiile și responsabilitățile ce le revin, precum și unitatea procesului de dirijare a statului, ceea ce se soldează cu administrarea ineficientă a treburilor publice și cu declinarea răspunderii concrete pentru rezultatele guvernării de către ramurile puterii.”*

Pentru asigurarea *„unității procesului de dirijare a statului”*, șeful statului a decis consultarea opiniei publice privind instituirea *„sistemului prezidențial... ca țara să dispună de o guvernare stabilă, capabilă să garanteze drepturile și să satisfacă interesele legitime ale cetățenilor în condițiile democrației, ordinii, stabilității politice și sociale și responsabilității concrete a puterii față de cetățeni”*.

În consecință, președintele Lucinschi a decretat:

- stabilirea, pentru data de 23 mai 1999, a referendumului republican consultativ privind schimbarea sistemului de guvernare în Republica Moldova;
- supunerea referendumului întrebării: *„Sunteți pentru modificarea Constituției în scopul instituirii sistemului prezidențial de guvernare în Republica Moldova, în cadrul căruia Președintele Republicii ar fi responsabil de formarea și conducerea Guvernului, precum și de rezultatele guvernării țării?”*;
- remiterea decretului Comisiei Electorale Centrale pentru asigurarea desfășurării referendumului republican consultativ concomitent cu alegerile locale.

După desfășurarea scrutinului, CEC a aprobat, la 28 mai 1999, procesul-verbal privind rezultatele, stabilind că în listele electorale au fost înscrși **2.382.457** de alegători, dintre care **1.389.731** au participat la votare (**58,33%**). Deși Codul electoral prevedea în Articolul

171 că „CEC poate declara nevalabil referendumul republican, dacă la el au participat mai puțin de 3/5 din numărul persoanelor înscrise în liste”, organul electoral a decis că referendumul este valabil.

Rata participării la referendum a coincis, practic, cu cea de la alegerile locale generale – **58,23%**. La întrebarea supusă referendumului, **55,33%** dintre participanți au răspuns afirmativ „Da”, în timp ce **30,85%** au răspuns „Nu”.

La 15 iunie 1999, Curtea Constituțională (CC) a adoptat Hotărârea nr. 32, prin care a confirmat rezultatele referendumului din 23 mai 1999, menționând că, deși la referendumul republican consultativ au participat doar 58,33% din numărul persoanelor înscrise în listele electorale, CEC, prin Hotărârea nr. 549 din 5 iunie 1999, a constatat că nu există temeii pentru a declara referendumul nevalabil. În aceste circumstanțe, unul dintre judecătorii CC, Gheorghe Susarenco, a emis o opinie separată, exprimându-și dezacordul față de confirmarea rezultatelor referendumului, la care a participat mai puțin de 3/5 din alegători. Argumentul invocat s-a bazat pe faptul că Articolul 59 alin. (1) din Codul electoral prevede că, în cazul în care la alegerile din întreaga circumscripție (or, la referendumul republican din 23 mai 1999 a existat o singură circumscripție pe întreaga țară) a participat un număr de alegători mai mic decât cel necesar pentru declararea alegerilor valabile, CEC trebuie să emită un anunț public prin care să declare alegerile nevalabile pe întreg teritoriul național. Această prevedere imperativă din Articolul 59 era obligatorie pentru CEC și nu putea fi substituită prin interpretarea ad-hoc a dispozițiilor Articolului 171 din Codul electoral.

Modalitatea originală de inițiere a referendumului consultativ, alături de validarea rezultatelor acestuia de către CC, în pofida ratei de participare sub necesarul de 3/5, a determinat deputații din Parlament să manifeste o prudență sporită față de intențiile șefului statului de a instaura un regim prezidențial. În consecință, aproape toate fracțiunile parlamentare, cu excepția câtorva deputați, nu doar că s-au opus tentativelor Președinției de modificare a Constituției, ci au trecut la acțiuni concrete, elaborând mai multe proiecte de revizuire a Constituției în sens contrar, vizând transformarea regimului de guvernare semi-prezidențial într-unul parlamentar, contrar voinței exprimate de cetățeni la referendumul din 23 mai 1999.

La 11 noiembrie 1999, CC a emis un aviz pozitiv asupra inițiativei unui grup de 38 de deputați de a revizui Constituția în vederea transformării regimului de guvernare în unul parlamentar. Anterior, la 3 noiembrie 1999, CC interpretase prevederile constituționale, stabilind că „legea supremă poate fi revizuită numai de către Parlament, direct sau prin declararea de către acesta a unui referendum”. Astfel, șeful statului s-a aflat în situația în care orice inițiativă de revizuire a Constituției depindea exclusiv de voința forului legislativ.

În aceste circumstanțe, în care existau două proiecte de revizuire a Constituției – unul pentru schimbarea regimului de guvernare într-unul prezidențial și celălalt pentru trecerea la

un regim parlamentar – a fost solicitat sprijinul Comisiei de la Veneția. Pentru găsirea unei soluții de compromis, înalta instituție europeană a recomandat constituirea unei comisii de mediere, cu participarea reprezentanților Parlamentului și ai Președinției. Totuși, această comisie s-a dovedit a fi doar un paravan, în spatele căruia Parlamentul a continuat să avanseze rapid spre votarea în plen a revizuirii Constituției, în sensul trecerii Republicii Moldova la un regim parlamentar.

Votarea revizuirii Constituției a avut loc la 5 iulie 2000, în contradicție cu voința cetățenilor exprimată în cadrul referendumului din 23 mai 1999, întrucât Curtea Constituțională stabilise că rezultatele referendumurilor consultative nu produc efecte juridice. Ironia sorții a făcut ca, după ce Constituția fusese deja revizuită, Curtea Constituțională să emită, la 11 iulie 2000, un aviz pozitiv și asupra proiectului de revizuire a Constituției elaborat de președintele Petru Lucinschi, care propunea schimbarea regimului de guvernare într-unul prezidențial. Pierzând competiția cu Parlamentul în privința regimului de guvernare, Lucinschi s-a văzut nevoit să părăsească scena politică la expirarea mandatului său prezidențial.

IV. Referendumul constituțional din 5 septembrie 2010

Referendumul constituțional din 5 septembrie 2010 a fost un eveniment de circumstanță, inițiat de Parlamentul de legislatura a VII-a. Prin intermediul acestuia, majoritatea parlamentară a Alianței pentru Integrare Europeană (AIE) a încercat să depășească o criză politică și instituțională provocată de evenimentele din 7 aprilie, cunoscute și sub denumirea de „**Revoluția Twitter**”. Antagonismele dintre AIE și opoziția Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) atinseseră un punct în care compromisul pentru alegerea președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin 3/5 din deputați, devenise imposibil. Ironia sorții a făcut ca necesitatea compromisului dintre majoritatea parlamentară și opoziție să fie chiar principala consecință a revizuirii Constituției pentru trecerea la regimul parlamentar de guvernare.

În conformitate cu prevederile Constituției, imposibilitatea alegerii șefului statului atrăgea după sine dizolvarea Parlamentului și organizarea alegerilor parlamentare anticipate, de fiecare dată când forul legislativ consuma două tentative nereușite de alegere a președintelui. Respectiv, exista riscul perpetuării crizei și al blocării activității instituțiilor publice. În astfel de circumstanțe, liderii AIE au ajuns la concluzia că era necesară convingerea opiniei publice naționale și internaționale că depășirea crizei era posibilă doar prin revizuirea Constituției. În acest proces au fost atrași și raportorii pentru Republica Moldova ai Adunării Parlamentare a Consiliului Europei.

Această situație a fost evidențiată în nota informativă a co-raportorilor pentru Republica Moldova ai Consiliului Europei, Josette Durrieu și Egidijs Vareikis, care, după întâlniri-

le de la Chișinău cu reprezentanții AIE, au prezentat un raport Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. În acesta se menționa că, potrivit liderilor AIE, *„este un imperativ ca actuala criză constituțională din Republica Moldova să fie soluționată rapid. Convocarea unui referendum privind modificarea modalității de alegere a șefului statului este singura soluție. Aceasta i-ar permite clasei politice să se conducă în activitatea sa de voință exprimată a alegătorilor”*.

În paralel cu prelucrarea opiniei publice, 51 de deputați ai majorității parlamentare AIE au sesizat, la 14 aprilie 2010, Curtea Constituțională, solicitând consimțământul pentru modificarea Articolului 78 din Constituție. Avizul pozitiv a fost emis rapid, la 4 mai 2010. Graba excesivă era justificată de necesitatea desfășurării referendumului înaintea alegerilor parlamentare anticipate, care urmau să aibă loc spre sfârșitul anului 2010, după dublul eșec de a alege șeful statului în 2009, ceea ce atrăsese după sine dizolvarea Parlamentului.

Ideea comasării referendumului constituțional cu alegerile parlamentare anticipate ar fi fost o soluție viabilă, dacă nu ar fi fost modificat Articolul 145(2) din Codul electoral, care prevedea: *„Referendumul republican nu poate avea loc, de asemenea, cu 120 de zile înainte și cu 120 de zile după ziua efectuării alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale generale, precum și în ziua desfășurării lor sau a altui referendum republican”*.

Modificarea respectivă a fost introdusă în mod special în Codul electoral la 2 iulie 1999, la scurt timp după referendumul consultativ din 23 mai 1999, desfășurat concomitent cu alegerile locale, tocmai pentru a preveni comasarea scrutinelor. Pentru a evita modificarea prevederilor Codului electoral referitoare la comasarea diferitelor scrutine, majoritatea AIE a decis, la 18 iunie 2010, să revizuiască alte prevederi ale aceluiași articol, reducând termenul minim dintre scrutine de la 120 de zile la 60 de zile și micșorând rata de participare necesară pentru validare de la 3/5 la 1/3.

La doar câteva săptămâni după această modificare, Parlamentul a adoptat, la 7 iulie 2010, Hotărârea nr. 150 privind desfășurarea referendumului republican constituțional, iar la 28 septembrie 2010, președintele interimar Mihai Ghimpu a semnat decretul prezidențial de dizolvare a Parlamentului și a stabilit organizarea alegerilor parlamentare anticipate pentru 28 noiembrie 2010.

În preajma referendumului, cu aproximativ 1-2 luni înainte de ziua desfășurării acestuia, au fost efectuate mai multe cercetări sociologice, inclusiv de către cele mai repute instituții de sondaje din Republica Moldova, care indicau că peste 80% dintre cetățeni ar fi votat pentru schimbarea modalității de alegere a șefului statului – trecerea de la alegerea indirectă la cea directă.

Chiar înainte de referendum, a fost publicat studiul sociologic „Vox Populi — august 2010”, lansat la 26 august 2010, care arăta că:

- **63%** dintre respondenți intenționau să participe pe 5 septembrie 2010 la referendumul privind modificarea Constituției;
- **22%** nu intenționau să meargă la vot;
- **15%** nu erau încă decizi.

În plus, aproximativ 75% dintre respondenți declarau că ar vota pentru alegerea directă a președintelui țării, 10% s-ar fi opus modificării Constituției, iar 16% nu au putut oferi un răspuns clar.

Hotărârea Comisiei Electorale Centrale din 9 septembrie 2010, „Cu privire la participarea cetățenilor la votare în ziua de 5 septembrie 2010”, a stabilit că referendumul republican constituțional este nevalabil, întrucât rata de participare a alegătorilor a fost sub pragul de validare de 1/3.

Potrivit datelor CEC, în listele electorale au fost incluși **2.721.623** cetățeni cu drept de vot, iar la votare au participat **818.429** alegători (**30,07%**). Pentru modificarea Constituției au votat **707.468** de persoane (**86,44%**), iar împotriva **97.999** (**11,97%**).

Astfel, realitatea s-a dovedit diferită de cea anticipată de liderii AIE și de sondajele de opinie, iar reducerea pragului de validare a referendumurilor de la 3/5 la 1/3 nu a fost suficientă pentru succesul scrutinului. De fapt, mai mulți factori au contribuit la eșecul referendumului:

- Campania pro-referendum desfășurată de componentele AIE a fost anemică, considerându-se că reducerea pragului de validare reprezenta o garanție suficientă pentru succesul prezis de cercetările sociologice.
- În timpul campaniei electorale, liderii principalelor formațiuni din cadrul AIE – Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM) și Partidul Democrat din Moldova (PDM) – s-au concentrat mai mult pe promovarea propriei imagini în calitate de potențiali învingători la eventualele alegeri directe ale șefului statului, decât pe atingerea pragului de validare a scrutinului.
- CEC a permis, contrar prevederilor Codului electoral, înregistrarea în calitate de concurenți electorali a partidelor care au chemat la boicotarea referendumului prin absentism. PCRM a convins consiliile locale din aproximativ 20% dintre localitățile

țării să îndemne cetățenii să boicoteze referendumul, recurgând la diverse tactici de intimidare, dar mai ales exploataând fobiile existente în societate cu privire la intențiile ascunse ale formațiunilor pro-europene de a submina suveranitatea și independența Republicii Moldova.

În Hotărârea din 23 septembrie 2010, Curtea Constituțională a confirmat că referendumul din 5 septembrie a fost nevalabil, însă a emis și o opinie separată a judecătorului Victor Pușcaș, precum și o Adresă cu sugestii pentru Parlament și CEC, menită să îmbunătățească procesul referendar.

Opinia separată a evidențiat cauza principală a eșecului referendumului – înregistrarea de către CEC a unor concurenți electorali care nu trebuiau să fie acceptați, invocând principiul dreptului public „ce nu este permis, este interzis”. Astfel, s-a atras atenția asupra erorii CEC de a fi înregistrat, în calitate de concurenți electorali, patru formațiuni politice care au desfășurat campanii în favoarea boicotării exercițiului referendar. Aceasta, în pofida faptului că legea electorală prevede în mod expres că agitația concurenților electorali poate fi doar „pentru” sau „contra” unei inițiative, și nu pentru boicot.

V. Referendumul consultativ din 24 februarie 2019

Referendumul consultativ din 24 februarie 2019 a fost inițiat de Parlament și s-a desfășurat concomitent cu alegerile parlamentare ordinare. Scopul acestuia a fost consultarea opiniei publice cu privire la reforma clasei politice, astfel încât politicienii să fie mai bine controlați de cetățeni.

Ideea reformării clasei politice a fost lansată la începutul anului 2017 de către președintele Partidului Democrat din Moldova (PDM), Vlad Plahotniuc. Anunțul privind reformarea clasei politice a fost precedat de schimbări în interiorul PDM, odată cu venirea lui Vlad Plahotniuc în fruntea formațiunii, la congresul al VIII-lea al acesteia, desfășurat la 24 decembrie 2016.

Reforma urma să fie realizată în trei faze:

1. modificarea sistemului electoral;
2. organizarea referendumului consultativ privind reducerea numărului de deputați și posibilitatea revocării acestora;
3. revizuirea Constituției pentru punerea în aplicare a dezideratelor aprobate în cadrul referendumului consultativ.

Prima fază a reformei clasei politice s-a concretizat în trecerea de la sistemul electoral proporțional la sistemul electoral mixt pentru alegerea Parlamentului. Scopul declarat al modificării sistemului electoral a fost eficientizarea activității legislativului prin optimizarea cheltuielilor pentru întreținerea acestuia și combaterea traseismului deputaților.

Acest efort s-a încununat, la 20 iulie 2017, cu o soluție de compromis, atinsă cu sprijinul fracțiunii Partidului Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM) și al președintelui Igor Dodon, care au pledat în favoarea sistemului electoral mixt.

Cea de-a doua fază, intermediară, a reformei clasei politice a fost realizată prin intermediul referendumului consultativ din 24 februarie 2019, comasat cu alegerile parlamentare. Acest exercițiu era necesar pentru a putea invoca voința poporului, exprimată la referendum, în vederea modificării ulterioare a Constituției, fie în Parlament, cu votul a cel puțin 68 de deputați, fie prin inițierea unui referendum constituțional.

Pentru comasarea referendumului cu alegerile parlamentare ordinare a fost necesară modificarea legislației electorale pentru eliminarea a două impedimente. Curtea Constituțională, prin avizul său negativ din 22 septembrie 2014, a respins posibilitatea comasării referendumului cu alegerile, precizând: *„Dacă desfășurarea unui referendum este interzisă cu 60 de zile înainte și 60 de zile după desfășurarea alegerilor, pentru a evita confuzia, a fortiori referendumul nu poate avea loc în ziua alegerilor.”*

De asemenea, Curtea a atenționat Parlamentul cu privire la necesitatea eliminării ambiguităților din Codul electoral referitoare la posibilitatea comasării alegerilor și referendumului. Ca urmare, la 8 noiembrie 2018, Parlamentul a adoptat Legea nr. 238, prin care a modificat Articolul 156 (2) din Codul electoral, stabilind că: *„Referendumul republican nu poate avea loc cu 60 de zile înainte și cu 60 de zile după ziua desfășurării alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale generale, decât dacă se desfășoară în aceeași zi.”*

Cel de-al doilea impediment în calea comasării referendumului cu alegerile l-a reprezentat modalitatea diferită de constituire a circumscripțiilor electorale pentru alegerile parlamentare și pentru referendumul republican. Contururile diferite ale circumscripțiilor electorale au fost un efect al schimbării sistemului electoral proporțional cu cel mixt, deoarece constituirea circumscripțiilor electorale uninominale s-a realizat arbitrar, fără a ține cont de organizarea teritorial-administrativă a țării.

Pentru depășirea acestui impediment, la 23 noiembrie 2018, Parlamentul a adoptat Legea nr. 268, prin care a modificat Articolul 169 (1) din Codul electoral, stabilind că, în cazul în care un referendum republican se organizează în aceeași zi cu alegerile parlamentare, circumscripțiile electorale și consiliile electorale de circumscripție se formează potrivit criteriilor stabilite la articolele 80 și 81 (pentru alegerile parlamentare).

Imediat după înlăturarea impedimentelor în calea comasării referendumului cu alegerile, la 30 noiembrie 2018, a fost emisă Hotărârea Parlamentului nr. 332 privind desfășurarea referendumului republican, care conținea întrebările la care urmau să răspundă cetățenii:

1. *“Sunteți pentru reducerea numărului deputaților din Parlament de la 101 la 61?”*
2. *“Sunteți pentru ca poporul să poată revoca (demite) deputații din funcție dacă nu își îndeplinesc corespunzător obligațiile lor?”*

La 14 martie 2019, Curtea Constituțională (CC) a confirmat rezultatele referendumului, stabilind că în listele electorale au fost înscrise **2.803.608** persoane, iar la votare au participat **1.144.261** de alegători (**39,78%**), adică mai mult de **1/3** din numărul persoanelor înscrise în listele electorale.

Rata de participare la alegerile parlamentare a fost semnificativ mai mare – **50,57%**, ceea ce înseamnă că boicotul principalei forțe de opoziție, Blocul „ACUM”, care nu s-a înregistrat în calitate de concurent electoral la referendum, a avut un impact semnificativ, însă insuficient pentru invalidarea scrutinului.

Rezultatele votului:

La prima întrebare, referitoare la micșorarea numărului de deputați, au răspuns:

- „Pentru” – **744.529** alegători (**65,07%**);
- „Contra” – **266.188** alegători (**23,26%**).

La a doua întrebare, referitoare la revocarea deputaților de către cetățeni, au răspuns:

- „Pentru” – **808.266** alegători (**70,69%**);
- „Contra” – **202.695** alegători (**17,71%**).

Cea de-a treia fază, finală, a reformei clasei politice ar fi fost realizabilă în eventualitatea constituirii unei majorități parlamentare formate din PDM (30 de mandate) și PSRM (35 de mandate). Modificarea Constituției în Parlament necesita votul a cel puțin 2/3 dintre deputați (68 de voturi din 101).

Micșorarea numărului deputaților ar fi fost susținută nu doar de PDM, ci și de PSRM, al cărui lider informal, președintele Igor Dodon, inițiasse încă în 2017 un referendum consultativ care includea și întrebarea: „Susțineți reducerea numărului de deputați de la 101 la 71?”. Cu

toate acestea, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional decretul prezidențial dintr-un șir de motive.

În ceea ce privește cea de-a doua chestiune, referitoare la revocarea deputaților, exista posibilitatea identificării unui compromis. Fără îndoială, modificarea Constituției în Parlament, cu respectarea cvorumului de cel puțin 2/3 din voturi, ar fi beneficiat și de sprijinul fracțiunii Partidului Șor (7 mandate), al cărei lider era puternic influențat de conducerea PDM și își coordona toate acțiunile cu Vlad Plahotniuc.

Pentru PDM și liderul acestuia nu ar fi fost o problemă să inițieze un referendum constituțional, care le-ar fi deschis calea spre realizarea reformei clasei politice. Aceasta presupunea modificarea Articolului 60(2) astfel încât „**Parlamentul este compus din 101 deputați**” să fie înlocuit cu „**Parlamentul este compus din 61 de deputați**”, precum și revizuirea denumirii Articolului 68 – Mandatul reprezentativ, prin excluderea Art. 68(2): „Orice mandat imperativ este nul” sau înlocuirea acestuia cu o formulare alternativă.

Cea de-a treia fază a reformei clasei politice nu a putut fi realizată din cauza unor evenimente imprevizibile. Sub influența unor factori externi, PSRM a decis să constituie o majoritate parlamentară cu Blocul ACUM. Noua coaliție majoritară a adoptat, la 8 iunie 2019, două declarații:

1. Cu privire la recunoașterea caracterului captiv al statului Republica Moldova;
1. Privind condamnarea tentativei de uzurpare a puterii de stat în favoarea Partidului Democrat din Moldova și a lui Vladimir Plahotniuc de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova.

În astfel de circumstanțe, liderul PDM, Vlad Plahotniuc, a părăsit subit Republica Moldova, la 14 iunie 2019, abandonând toate proiectele politice, inclusiv reformarea clasei politice, pentru a se ascunde de o eventuală urmărire penală. În aceeași zi, Republica Moldova a fost părăsită în secret și de liderul Partidului Șor, care beneficia de protecția lui Vlad Plahotniuc.

VI. Referendumul constituțional din 20 octombrie 2024

Referendumul constituțional din 20 octombrie 2024 a fost inițiat de Parlament, la solicitarea președintelui Maia Sandu, pentru ca „*cetățenii să se expună privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană*”. În demersul șefului statului nu se specifica tipul referendumului, sugerând că scrutinul urma să aibă loc în toamna anului 2024.

Mesajul adresat cetățenilor și Parlamentului a fost orientat în direcția conturată de un grup de 110 cetățeni, care inițiaseră, în iunie 2023, un referendum consultativ privind integrarea

regională a Republicii Moldova. Această inițiativă a fost respinsă de Comisia Electorală Centrală (CEC) din cauza unor erori procedurale comise de solicitanți.

Referendumul privind „**integrarea externă a Republicii Moldova – în Vest sau în Est**” a fost solicitat și de principala forță de opoziție, Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM), în cadrul congresului al XVIII-lea al formațiunii, desfășurat la 19 decembrie 2023. Mai mult, sarcina convocării unui referendum privind integrarea regională a țării a devenit un obiectiv programatic pentru PSRM, fiind introdusă în programul politic al formațiunii.

Parlamentul a dat curs demersului șefului statului abia la 9 aprilie 2024, când a sesizat Curtea Constituțională despre inițierea referendumului republican pentru revizuirea Constituției, solicitând avizul instanței supreme. Ținând cont de intenția declarată a forului legislativ de a fixa data referendumului pentru 20 octombrie 2024 și având în vedere termenul de cel puțin 6 luni, necesar între inițierea și adoptarea deciziei de modificare a legii supreme, Curtea Constituțională a emis un aviz pozitiv în doar o săptămână, la 16 aprilie 2024.

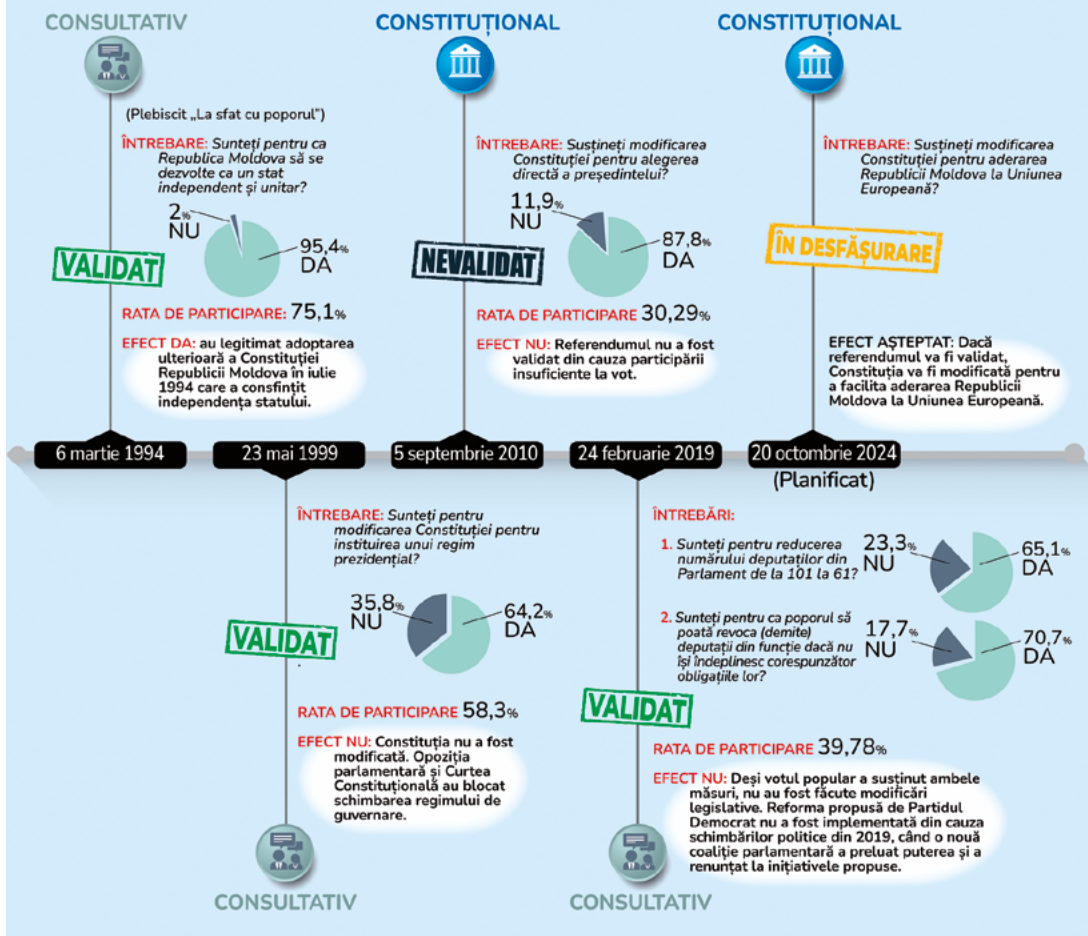
Exact o lună mai târziu, la 16 mai 2024, Parlamentul a adoptat Hotărârea nr. 121 privind desfășurarea referendumului republican constituțional, modificând textul întrebării supuse referendumului și punând accent pe revizuirea Constituției: „**Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?**”

În aceeași zi, 16 mai 2024, Parlamentul a adoptat și Hotărârea nr. 122, prin care a stabilit data alegerilor pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova. Astfel, a avut loc comasarea referendumului cu alegerile prezidențiale, un scenariu care devenise previzibil încă de la 18 ianuarie 2024, când a fost modificat noul Cod electoral, în special Articolul 184(2), prin care s-a restabilit redacția din legea electorală precedentă, modificată special pentru comasarea referendumului consultativ cu alegerile parlamentare din 24 februarie 2019.

Noua prevedere stipula: „**Referendumul republican nu poate avea loc cu 60 de zile înainte și cu 60 de zile după ziua desfășurării alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale generale, decât dacă se desfășoară în aceeași zi cu alegerile parlamentare sau prezidențiale. În aceeași zi nu pot avea loc două referendumuri republicane.**”

Infografic:

REFERENDUMURI ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIC, REZULTATE ȘI EFECT

Acest produs a fost elaborat de Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT.
www.adept.md www.alegeri.md

Referendumul privind integrarea europeană: legitimitatea integrării europene bazată pe 33 de ani de politici pro-europene

Igor Boțan, director executiv, ADEPT

După 33 de ani de politici pro-europene, referendumul constituțional din 20 octombrie 2024 privind integrarea europeană a marcat punctul culminant al unui proces ireversibil. Decizia cetățenilor Republicii Moldova a fost luată la scurt timp după ce țara a obținut statutul de candidat la UE și a început negocierile oficiale de aderare. Acest referendum, promovat intens de unele forțe politice și contestat de altele, a venit ca o validare democratică a direcției strategice asumate de Moldova încă de la proclamarea independenței. Cele 11 legislaturi și guvernele succesive au contribuit la apropierea de Uniunea Europeană prin ratificarea acordurilor de parteneriat, implementarea strategiilor de integrare și promovarea reformelor necesare. Referendumul din 2024 nu a fost doar o confirmare a acestui parcurs, ci și încununarea unui efort politic, diplomatic și legislativ de trei decenii.

Contextul istoric și contribuțiile parlamentare

Republica Moldova a avut 11 legislaturi parlamentare, fiecare dintre ele contribuind la consolidarea relațiilor cu Uniunea Europeană. Procesul de integrare europeană a fost susținut printr-o serie de măsuri strategice, începând cu ratificarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea Europeană în 1995, continuând cu semnarea Acordului de Asociere și liberalizarea regimului de vize în 2014, până la obținerea statutului de țară candidată în 2022 și deschiderea negocierilor de aderare în 2024.

Fiecare legislatură și guvernare a jucat un rol esențial în acest parcurs, promovând reforme structurale, adaptări legislative și politici menite să apropie Republica Moldova de valorile și structurile Uniunii Europene.

1. Parlamentul de legislatura I-a (XII-a), 1990 – 1994

Majoritate: Frontul Popular al Moldovei și aliații săi

Această primă legislatură a avut un rol fundamental în definirea orientării pro-europene a Republicii Moldova, prin adoptarea Declarației de Independență la 27 august 1991. Acest act istoric a reprezentat nu doar ruperea definitivă de spațiul valoric totalitar sovietic, ci și o reorientare clară către democrația europeană.

Într-o hotărâre din 2014, Curtea Constituțională a reafirmat această direcție, subliniind că Declarația de Independență este un element fundamental al identității constituționale a Republicii Moldova: „*Declarația de Independență a marcat ruptura cu spațiul valoric totalitar sovietic și reorientarea noului stat independent spre spațiul valoric democratic european..., element definitoriu al identității constituționale a Republicii Moldova.*”

Această viziune pro-europeană a fost consolidată printr-o serie de decizii politice și diplomatice care au pregătit terenul pentru cooperarea strategică cu Uniunea Europeană.

2. Parlamentul de legislatura a II-a (XIII-a), 1994 – 1998

Majoritate: Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM)

Parlamentul de legislatura a II-a (XIII-a) a ratificat, la 3 ianuarie 1995, Acordul de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea Europeană, care a fost primul pas oficial către integrarea europeană. O lună mai târziu, la 8 februarie 1995, Parlamentul a adoptat Concepția politicii externe a Republicii Moldova, care a stabilit integrarea europeană drept obiectiv strategic de lungă durată pentru Republica Moldova: „*Un obiectiv major și de perspectivă al politicii externe a Republicii Moldova este integrarea treptată în Uniunea Europeană. Primul pas în această cale îl constituie semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare*”. Respectiv, prima treaptă de integrare europeană a Guvernului Ciubuc, învestit la 25 ianuarie 1997, a avut printre scopurile programatice pregătirea procedurii de negociere a unui acord de comerț liber cu Uniunea Europeană.

3. Parlamentul de legislatura a III-a (XIV-a), 1998 – 2001

Majoritate: Alianța pentru Democrație și Reforme (ADR)

Această legislatură a avut ca principală direcție politică aprofundarea relațiilor cu Uniunea Europeană, prin măsuri concrete menite să accelereze procesul de integrare. În acest sens, au fost create instituții specializate dedicate coordonării eforturilor de aderare, printre care Departamentul pentru Integrare Europeană. De asemenea, au fost intensificate demersurile diplomatice, în vederea obținerii unui statut avansat în relația cu Uniunea Europeană și pregătirii negocierilor pentru asociere.

Parlamentul de legislatura a III-a a investit trei guverne, fiecare dintre acestea având în program obiective clare privind integrarea europeană:

- **Guvernul Ciubuc II** și-a stabilit drept priorități:

- a) elaborarea și implementarea unei strategii naționale de integrare europeană;
- b) crearea unui comitet interministerial pentru coordonarea procesului de integrare și avizarea compatibilității legislației naționale cu acquis-ul comunitar;
- c) respectarea strictă a angajamentelor asumate prin Acordul de Parteneriat și Cooperare;
- d) intensificarea eforturilor diplomatice pentru inițierea negocierilor privind asocierea la Uniunea Europeană.

- **Guvernul Sturza** a subliniat că:

„Integrarea în Uniunea Europeană este obiectivul strategic fundamental al politicii externe a Republicii Moldova. Această direcție este dictată de necesitatea consolidării unui stat democratic și prosper, bazat pe economia de piață și integrat în spațiul european de securitate și stabilitate.”

- **Guvernul Braghiș** a continuat această direcție, având ca obiective:

- a) lansarea negocierilor pentru crearea unei zone de liber schimb cu Uniunea Europeană;
- b) adoptarea și aplicarea consecventă a strategiei naționale de asociere;
- c) intensificarea dialogului politic și diplomatic pentru accelerarea procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

4. Parlamentul de legislatura a IV-a (XV-a), 2001 – 2005

Majoritate: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM)

Deși condus de un partid comunist, acest parlament a continuat promovarea integrării europene prin crearea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană (CNIE). De asemenea, a adoptat Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, care includea

angajamente clare față de criteriile economice necesare aderării la Uniunea Europeană (UE).

Parlamentul de legislatura a IV-a a susținut pe deplin integrarea europeană a Republicii Moldova, după ce președintele Vladimir Voronin a semnat, la 13 noiembrie 2002, Decretul prezidențial nr. 957, privind constituirea Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană (CNIE) și stabilirea componenței acesteia. Crearea CNIE de către președintele Vladimir Voronin a însemnat, de fapt, continuarea transpunerii în practică a obiectivelor stabilite de guvernele anterioare, conduse de premierii Ion Ciubuc și Ion Sturza, privind: constituirea unui comitet interministerial pentru integrare europeană; crearea unui departament pentru integrare europeană, cu atribuții de coordonare a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană și de avizare a compatibilității legislației naționale cu normele comunitare.

Parlamentul de legislatura a IV-a a susținut demersul șefului statului privind integrarea europeană. În acest sens, a fost adoptată Legea nr. 398-XV din 2 decembrie 2004, privind aprobarea Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (2004–2006), elaborată de **Guvernul Tarlev**, care prevedea în mod expres că: „*Guvernul va promova cursul strategic de încadrare în procesele de globalizare. În perspectiva aderării la Uniunea Europeană, în strategie sunt stipulate acțiuni și măsuri de implementare a criteriilor de la Copenhaga, care includ afirmarea unei economii de piață eficiente, capacitatea de a suporta presiunile concurenței și de a corespunde cerințelor economiei de piață, asigurarea respectării legislației în vigoare și a capacității de a onora viitoarele obligații de membru al Uniunii Europene.*”

Guvernul Tarlev, în scopul promovării integrării europene, a semnat, la 22 februarie 2005, Planul de Acțiuni UE-Moldova, care prevedea: „*Uniunea Europeană și Moldova sunt determinate să utilizeze această ocazie pentru a-și consolida relațiile și a promova stabilitatea, securitatea și bunăstarea. Abordarea este fundamentată pe parteneriat, proprietate comună și diferențiere. Ea va contribui la dezvoltarea în continuare a parteneriatului nostru strategic... Implementarea sa va contribui la îndeplinirea prevederilor Acordului de Parteneriat și Cooperare (APC) și va încuraja și susține obiectivul Moldovei vizând integrarea de mai departe în structurile economice și sociale europene... Uniunea Europeană recunoaște aspirațiile europene ale Moldovei și «Concepția de integrare a Moldovei în UE».*”

5. Parlamentul de legislatura a V-a (XVI-a), 2005 – 2009

Majoritate: Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM)

În această perioadă, integrarea europeană a fost consolidată prin adoptarea Planului de Acțiuni Moldova-UE, care a creat cadrul pentru aprofundarea relațiilor economice și sociale cu Uniunea Europeană. De asemenea, Ministerul Afacerilor Externe a fost reorganizat pentru a integra mai bine obiectivele europene ale Republicii Moldova.

Parlamentul legislaturii a V-a a adoptat în unanimitate Declarația cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene, specificând următoarele: „Noi pornim de la faptul că dezvoltarea ulterioară a Republicii Moldova nu poate fi asigurată decât prin promovarea consecventă și ireversibilă a cursului strategic spre integrarea europeană, spre soluționarea pașnică și democratică a problemei transnistriene, spre funcționarea eficientă a instituțiilor democratice și garantarea drepturilor minorităților naționale. Realizarea acestor obiective este posibilă în condițiile unei cooperări responsabile între putere și opoziție, ale stabilității vieții politice interne, ale unor garanții democratice pentru dezvoltarea liberă a mijloacelor de informare în masă și ale unei asigurări riguroase a independenței Republicii Moldova în relațiile sale cu statele vecine.”

Pe parcursul mandatului, Parlamentul legislaturii a V-a a investit două guverne care au promovat integrarea europeană, după cum urmează:

- **Guvernul Tarlev II**, investit de Parlamentul legislaturii a V-a, a subliniat în programul său de activitate că „*Imperativul obiectivului de integrare în Uniunea Europeană, ca politică prioritară, va fi promovat de Guvern prin realizarea Planului de Acțiuni Moldova-Uniunea Europeană*”. Printre obiectivele urmărite se numărau „îmbunătățirea infrastructurii, inclusiv a celei economice, protecția mediului, dezvoltarea resurselor umane, consolidarea relațiilor culturale și educaționale, precum și pregătirea pentru aderarea la Uniunea Europeană”. În acest sens, prin Hotărârea Guvernului nr. 357 din 23 aprilie 2005, Ministerul Afacerilor Externe a fost reorganizat prin transformare în Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene.
- **Guvernul Greceanii** a accentuat în programul său de activitate că „*Domeniile prioritare țintite sunt de egală importanță pentru avansarea și integrarea europeană a țării noastre, iar Guvernul le va acorda o atenție majoră*”, printre priorități numărându-se „*consolidarea instituțiilor democratice și respectarea regulilor economiei de piață, care ne vor plasa în spațiul valorilor europene, astfel încât integrarea europeană să devină un act firesc de recunoaștere*”.

6. Parlamentul de legislatura a VI-a (XVII-a) Aprilie 2009 – Iulie 2010 **Majoritate: PCRM / Instabilitate politică**

După alegerile din aprilie 2009, PCRM a câștigat cele mai multe mandate, dar nu a reușit să aleagă președintele țării. Acest blocaj a dus la alegerile anticipate din iulie 2009.

Parlamentul de legislatura a VI-a a investit Guvernul Greceanii II, care, în programul de activitate, a stabilit că: „*Dezideratul incontestabil al majorității concetățenilor noștri – integrarea țării în Uniunea Europeană – reprezintă prioritatea ireversibilă și firească a politicii interne și externe a Guvernului Republicii Moldova. Obiectivul primordial al Guvernului*

este de a continua transpunerea în viață a principiilor acquis-ului comunitar, consemnate în multiplele acte normative ale statului nostru, adoptate în procesul de realizare a Planului de Acțiuni «Republica Moldova – Uniunea Europeană». Prioritatea esențială a Guvernului, în contextul integrării europene, este negocierea și semnarea, în cel mai apropiat timp, a noului acord politico-juridic cu Uniunea Europeană.”

7. Parlamentul de legislatura a VII-a (XVIII-a) 2009 – 2010

Majoritate: Alianța pentru Integrare Europeană (AIE) I (PLDM, PL, PDM)

Parlamentul de legislatura a VII-a a investit Guvernul Filat, care a avut printre obiectivele de activitate „intensificarea dialogului cu UE și statele sale membre și promovarea reformelor politice, economice, sociale și juridice necesare pentru apropierea de standardele europene în vederea obținerii statutului de candidat pentru aderare la Uniunea Europeană.”

Un capitol special al programului de guvernare a fost dedicat integrării europene, referindu-se la acțiunile prioritare pentru transformarea Republicii Moldova într-un stat european cu o perspectivă reală de aderare la UE:

- a) armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar;
- b) adoptarea și promovarea valorilor și standardelor europene în toate domeniile – politic, economic, social și juridic – prin implementarea criteriilor de la Copenhaga;
- c) aprofundarea relațiilor bilaterale cu statele membre ale UE etc.

Respectiv, în ianuarie 2010 a demarat procesul de negocieri privind Acordul de Asociere, iar în luna martie a fost adoptat documentul strategic „Relansăm Moldova/Rethink Moldova”, care stabilea prioritățile de dezvoltare ale Republicii Moldova pentru perioada 2011–2013, priorități susținute financiar generos de UE. Implementarea acestui program urma să transforme Republica Moldova într-o „istorie de succes”, un model demn de urmat de statele membre ale Parteneriatului Estic, lansat de UE la 7 mai 2009.

8. Parlamentul de legislatura a VIII-a (XIX-a), 2010 – 2014

Majoritate: Alianța pentru Integrare Europeană (AIE) II și III

Această perioadă a marcat semnarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană, precum și liberalizarea regimului de vize. Aceste măsuri au reprezentat pași concreți către integrarea ireversibilă a Republicii Moldova în spațiul european.

Parlamentul de legislatura a VIII-a a investit două guverne, care au promovat integrarea europeană:

- **Guvernul Filat II** a fost investit cu un program de activitate ce urmărea „crearea unui nivel înalt de bunăstare a cetățenilor Republicii Moldova, precum și realizarea altor transformări importante în societate, care, în totalitatea lor, ar accelera integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană.”
- **Guvernul Leancă** a avut printre scopurile prioritare declarate „aducerea procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană la un punct de ireversibilitate.” Printre realizările acestei guvernări în domeniul integrării europene se numără:
 - a) liberalizarea regimului de vize cu UE, începând cu 28 aprilie 2014;
 - b) semnarea Acordului de Asociere UE – Republica Moldova la Summitul UE de la Vilnius, desfășurat în perioada 28-29 noiembrie 2013, și ratificarea acestuia la 2 iulie 2014.

9. Parlamentul de legislatura a IX-a (XX-a), 2014 – 2019

Majoritate: Coaliții fluctuante între Partidul Democrat (PDM), Partidul Liberal (PL), Partidul Comuniștilor (PCRM), și alte forțe

Parlamentul de legislatura a IX-a a investit trei garnituri guvernamentale, toate promovând integrarea europeană:

- **Guvernul Gaburici** și-a propus, în programul de activitate, „să creeze toate premisele necesare care, odată valorificate, vor asigura eligibilitatea Republicii Moldova pentru obținerea statutului de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană”;
- **Guvernul Streleț** și-a fixat drept sarcină, în programul de activitate, „implementarea cu succes a agendei de asociere, având drept scop obținerea statutului de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană”;
- **Guvernul Filip** a reiterat, în programul de activitate, intențiile guvernelor Gaburici și Streleț de a asigura:
 - a) eligibilitatea Republicii Moldova pentru obținerea statutului de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană;
 - b) realizarea asocierii politice și a integrării economice cu Uniunea Europeană;
 - c) valorificarea cooperării cu Uniunea Europeană în domeniul politicii de securitate și apărare comune etc.

10. Parlamentul de legislatura a X-a (XXI-a), 2019 – 2021

Majoritate: Coaliție ACUM (PAS, PPDA) – PSRM, apoi PSRM-PDM, apoi PSRM-Șor

Parlamentul de legislatura a X-a a investit două guverne care au continuat promovarea integrării europene, subliniind necesitatea implementării **Acordului de Asociere**:

- **Guvernul Sandu** și-a propus, în programul de activitate, să aprofundeze „cooperarea cu Uniunea Europeană în temeiul priorităților Acordului de Asociere, care este singura cale fermă de dezvoltare economică și integrare europeană”;
- **Guvernul Chicu** a punctat, în programul de activitate, pe lângă „intensificarea relațiilor cu Uniunea Europeană” în baza Acordului de Asociere, și alte sarcini foarte specifice, precum:
 - a) implementarea proiectului de interconectare energetică cu Uniunea Europeană;
 - b) promovarea în Parlament a proiectului noului Cod vamal, care este o condiție asumată de Republica Moldova la semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană.

11. Parlamentul de legislatura a XI-a (XXII-a), 2021 – prezent

Majoritate: Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS)

Această legislatură a obținut statutul de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană și a deschis negocierile de aderare în iunie 2024. Actualul guvern pune accent pe transpunerea legislației europene și respectarea criteriilor necesare integrării, consolidând astfel traiectoria europeană a Republicii Moldova.

În acest context:

- **Guvernul Gavriliță** și-a stabilit ca prioritate în programul de activitate integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, prin aprofundarea relațiilor politice și economice cu statele membre. Printre măsurile asumate s-au numărat:
 - a) convenirea cu Uniunea Europeană asupra instituirii unui mecanism de monitorizare și sprijin pentru statul de drept în Republica Moldova;
 - b) implementarea acțiunilor prevăzute de Acordul privind Spațiul Aerian Comun între Uniunea Europeană și Republica Moldova;

c) negocierea unui fond european de 2 miliarde de lei anual, destinat susținerii proiectelor locale și accesibil direct autorităților publice din țară.

• **Guvernul Recean** a avut ca obiective principale:

a) inițierea negocierilor oficiale pentru aderarea la Uniunea Europeană și accelerarea procesului de integrare;

b) implementarea completă a celor nouă recomandări formulate de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova;

c) transpunerea legislației europene pentru asigurarea unei pregătiri adecvate în toate capitolele de negociere și organizarea grupurilor de lucru necesare pentru aceste negocieri.

Concluzii

Legitimitatea organizării referendumului constituțional din 20 octombrie 2024, privind integrarea europeană a Republicii Moldova, se bazează pe activitatea celor 11 legislaturi parlamentare, care au susținut constant orientarea europeană a țării. De-a lungul celor 33 de ani de independență, fiecare legislatură a investit guverne ce au adoptat politici strategice și au semnat acorduri fundamentale ce au consolidat parcursul european al Republicii Moldova, reflectând voința suverană a cetățenilor.

În plus, acest referendum vine ca un pas firesc după obținerea statutului de candidat la aderare la Uniunea Europeană și începerea negocierilor în iunie 2024, oferind populației posibilitatea de a valida prin vot direcția strategică a țării. Astfel, referendumul din 2024 nu este doar o necesitate democratică, ci și o continuare logică a politicilor pro-europene promovate de-a lungul decadelor, oferind cetățenilor oportunitatea de a-și exprima sprijinul pentru direcția strategică a țării.

Infografic:

33 de ani DE POLITICI PRO-EUROPENE

Toate legislaturile Moldovei din 1991 până în prezent au promovat integrarea europeană, indiferent de retorica geopolitică din campaniile electorale.

ANI

DOCUMENT ADOPTAT

RELAȚIA MOLDOVEI CU UE

ANI	DOCUMENT ADOPTAT	RELAȚIA MOLDOVEI CU UE
1990 – 1994	 Frontul Popular și aliații săi Declarația de Independență Ruptură de spațiul sovietic, orientare spre Europa	Acord de Parteneriat
1994 – 1998	 Partidul Democrat Agrar din Moldova Acord de Parteneriat și Cooperare Obiectiv: Integrarea treptată în UE	
1998 – 2001	Alianța pentru Democrație și Reforme Programele Guvernului Ciubuc, Sturza, Braghiș Integrarea europeană ca obiectiv strategic principal	Acord de Parteneriat și Cooperare
2001 – 2005	 Partidul Comuniștilor (PCRM) Plan Acțiuni UE-Moldova Implementarea criteriilor de aderare la UE	
2005 – 2009	 Partidul Comuniștilor (PCRM) Programele Guvernului Tarlev, Greceanii Integrarea în UE ca politică prioritară; Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene	Acord de Parteneriat și Cooperare
Aprilie 2009 – Iulie 2009	 Partidul Comuniștilor (PCRM) Programul Guvernului Greceanii II Integrarea europeană – obiectiv ireversibil	
2009 – 2010	 Alianța pentru Integrare Europeană (AIE I) Programul Guvernului Filat Obținerea statutului de candidat la UE	Acord de Parteneriat și Cooperare
2010 – 2014	 Alianța pentru Integrare Europeană (AIE II & III) Programele Guvernului Filat II, Leancă Liberalizarea vizelor, Acord de Asociere semnat	
2014 – 2019	 Coaliții fluctuante Programele Guvernului Gaburici, Streleț, Filip Obținerea statutului de candidat la UE	Acord de Asociere & Liber Schimb
2019 – 2021	 Coaliție ACUM (PAS, PPDA) – Partidul Socialiștilor (PSRM) apoi PSRM-PDM Programele Guvernului Sandu, Chicu Intensificarea relațiilor cu UE	
2021 – prezent	 /pas/ Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) Programele Guvernului Gavrilă, Recean Negocieri pentru aderare, statut candidat în 2024	Țară candidat la UE

Efectele juridice și politice ale rezultatelor referendumului

Igor Boțan, director executiv ADEPT

Referendumul constituțional din 20 octombrie 2024, care a consacrat integrarea europeană drept obiectiv strategic al Republicii Moldova, reprezintă un moment istoric, dar și unul marcat de ample dezbateri. Deși rezultatul a fost validat de Curtea Constituțională, iar legea supremă a fost revizuită pentru prima dată prin vot popular, diferența minimă dintre opțiunile „DA” și „NU” (0,7%) a ridicat semne de întrebare privind legitimitatea procesului. Contestările venite din partea opoziției, acuzațiile de corupere a alegătorilor și impactul dezinformării, amplificate de războiul hibrid al Federației Ruse, au adâncit clivajele din societatea moldovenească. În pofida caracterului strategic al modificărilor constituționale, care stabilesc procedura finală de aderare la Uniunea Europeană, referendumul a accentuat polarizarea politică internă, iar efectele sale juridice și politice rămân subiect de dezbateră intensă.

1. Introducere

Referendumul constituțional din 20 octombrie 2024 privind revizuirea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană (UE) este primul de acest fel care s-a încheiat cu succes. Rezultatele referendumului constituțional au fost validate de Curtea Constituțională la 31 octombrie, iar modificările au intrat în vigoare deja la 5 noiembrie 2024. În consecință, legea supremă a fost revizuită pentru prima oară prin intermediul votului popular, fapt de mare importanță pentru lărgirea și consolidarea jurisprudenței Curții Constituționale în domeniul asigurării stabilității constituționale prin revizuirea și interpretarea textului Constituției.

În pofida rezultatului favorabil pentru inițiatorii revizuirii legii supreme, spațiul public continuă să fie marcat de atitudini divergente, cu un potențial semnificativ de destabilizare a situației social-politice din Republica Moldova. Diferența de doar 0,7% dintre susținătorii revizuirii și cei care s-au opus acesteia a ridicat semne de întrebare asupra legitimității rezultatelor referendumului, alimentând nerecunoașterea acestora de către opoziție și generând incertitudine cu privire la evoluțiile politice din preajma alegerilor parlamentare ordinare, programate să se desfășoare în perioada 11 iulie – 11 octombrie 2025.

2. Tentativele de revizuire a legii supreme

După adoptarea Constituției Republicii Moldova la 29 iulie 1994 și instituirea Curții Constituționale, legea supremă a fost supusă mai multor revizuri. Începând cu anul 1995, Curtea Constituțională (CC) a adoptat 50 de avize privind revizuirea Constituției. Subiecții împuterniciți cu dreptul de a iniția modificarea legii supreme, conform prevederilor Articolului 141(1), sunt:

- a) un număr de cel puțin 200.000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot;
- b) cel puțin o treime dintre deputații Parlamentului;
- c) Guvernul.

Astfel, inițiativele de revizuire a Constituției au fost lansate de:

- Parlament – 30 de inițiative;
- Guvern – 14 inițiative;
- Cetățeni – 3 inițiative;
- Instituția prezidențială – 3 inițiative.

De fapt, în conformitate cu prevederile constituționale, președintele Republicii Moldova nu figurează printre subiecții împuterniciți cu dreptul de a iniția revizuirea Constituției. Cu toate acestea, până în anul 2000, președinții Mircea Snegur (1995) și Petru Lucinschi (2000) au sesizat CC, încercând să inițieze revizuirea legii supreme în scopul modificării unor articole referitoare la:

- procedurile de numire a judecătorilor;
- denumirea limbii de stat;
- forma de guvernare (trecerea de la republică semi-prezidențială la republică prezidențială).

Inițiativele menționate au fost avizate pozitiv de către Curtea Constituțională, însă nu au fost implementate, deoarece, conform Articolului 66 al legii supreme, declararea referendumurilor este dreptul exclusiv al Parlamentului, care este unica autoritate legislativă a statului (Articolul 60). În consecință, CC a concluzionat că șeful statului poate iniția doar refe-

rendumuri consultative, care nu au putere juridică, întrucât președintele, conform Articolului 88, „poate cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința asupra problemelor de interes național.”

În general, din cele 50 de avize ale CC privind inițiativele de revizuire a Constituției, doar 40 au fost pozitive, în sensul că puteau fi examinate de Parlament și, eventual, votate cu cel puțin 2/3 din voturi pentru a fi realizate. Inițiativele menționate au vizat o gamă largă de domenii:

- justiție (imunitatea, numirea și promovarea judecătorilor și procurorilor; atribuțiile, structura și componența Curții Constituționale, Consiliului Superior al Magistraturii, Curții Supreme de Justiție etc.);
- denumirea limbii de stat;
- drepturile omului (pedeapsa capitală, dubla cetățenie, drepturile cetățenilor străini și apatrizilor, libertatea de exprimare, dreptul la asociere etc.);
- exploatarea resurselor naturale și accesul la acestea;
- delegarea legislativă către Guvern;
- alegerea șefului statului (directă sau indirectă de către Parlament, cu o majoritate calificată sau simplă);
- forma de guvernare (prezidențială sau parlamentară);
- imunitatea și incompatibilitatea deputaților;
- avocatul poporului;
- administrația publică locală și statutul juridic special al unităților teritoriale autonome;
- atribuțiile șefului statului și calitatea de membru de partid al acestuia;
- caracterul licit al proprietății private;
- integrarea europeană a Republicii Moldova.

Din cele 50 de tentative de revizuire a legii supreme, doar 14 s-au soldat cu succes. În consecință, în total au fost revizuite aproximativ 1/3 din articolele legii supreme. Toate mo-

dificările au fost realizate în Parlament, cu votul a cel puțin 2/3 dintre deputați.

Singura excepție, așa cum s-a menționat deja, este revizuirea Constituției prin referendumul din 20 octombrie 2024, care a extins jurisprudența CC prin validarea rezultatelor referendumului. Este de remarcat că, anterior, CC a emis avize pozitive pentru revizuirea Constituției prin referendum, dar nu a avut prilejul să ajungă la faza validării rezultatelor votului popular, fie din cauză că Parlamentul a refuzat să declare desfășurarea referendumului (1998, 2015), fie din cauza participării reduse a cetățenilor, sub pragul de validare (2010).

3. Problema rigidității Constituției

Numărul tentativelor de revizuire a Constituției, la fel ca și numărul relativ înalt al reușitelor în acest sens, ridică problema rigidității legii supreme. Acest subiect a fost abordat într-un șir de hotărâri, precum și într-un raport de sinteză al CC. Potrivit documentului menționat, orice constituție trebuie să aibă un anumit grad de stabilitate în timp, asigurând existența unor puncte de reper pentru reglementarea vieții politico-juridice a statelor. Din aceste considerente, în legile fundamentale ale statelor sunt inserate diverse modalități tehnice de protecție a stabilității constituțiilor, prin asigurarea unui anumit grad de rigiditate, adică reglementări bine elaborate referitoare la procedurile de revizuire.

În acest sens, reglementările privind adoptarea și revizuirea constituțiilor sunt mult mai dificile decât adoptarea și revizuirea legilor organice și ordinare, necesitând prin cumul:

- stabilirea procedurilor și a subiecților cu dreptul de inițiere a revizuirilor;
- termene de elaborare, avizare și aprobare a proiectelor de revizuire, ajustate rațional;
- majorități parlamentare calificate pentru votarea propunerilor de revizuire;
- modalități specifice de intrare în vigoare, care pot cere, după adoptare în forurile legislative, desfășurarea unor referendumuri confirmative cu implicarea poporului suveran etc.

La toate cele menționate mai sus trebuie adăugat un factor suplimentar, adesea invocat în avizele CC – asigurarea unității materiei constituționale în procesul revizuirii, astfel încât să nu se întâmple, de exemplu, ca în procesul revizuirii să li se atribuie unor instituții publice competențe nespecifice formei de guvernare existente etc.

La prima vedere, Constituția Republicii Moldova pare să conțină reglementările necesare pentru asigurarea unei rigidități satisfăcătoare în fața multiplelor tentative de revizuire. Cu toate acestea, CC a ajuns la concluzia că legea supremă a țării duce lipsa „unor reglementări exprese privind regulile care guvernează revizuirea Constituției pe cale referendară, reglementări care sunt deduse din cele aplicabile revizuirii Constituției pe cale parlamentară”.

Astfel, se poate deduce că, în lipsa unor reglementări exprese, posibilitatea revizuirii Constituției pe cale referendară ține de modalitatea de interpretare prin cumul de către CC a următoarelor prevederi constituționale:

- Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție (Articolul 2 – Suveranitatea și puterea de stat).
- Parlamentul declară referendumuri (Articolul 66 – Atribuțiile de bază).
- Cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului. Hotărârile adoptate potrivit rezultatelor referendumului republican au putere juridică supremă (Articolul 75 – Referendumul).
- Curtea Constituțională confirmă rezultatele referendumurilor republicane (Articolul 135 – Atribuțiile CC).
- Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscriși în listele electorale (Articolul 142 – Limitele revizuirii).

Pornind de la prevederile menționate mai sus, CC a ajuns la concluzia, subliniind cu diferite ocazii, că legea supremă a Republicii Moldova „combină regimul juridic al democrației reprezentative, care presupune delegarea exercițiului suveranității unui organ reprezentativ suprem – Parlamentul, cu manifestarea directă a puterii de către popor prin referendum – democrația directă.”

Dacă în primul caz cetățenii își exercită puterea prin alegerea unor reprezentanți care, pe durata mandatului, iau decizii în numele întregului popor, în cel de-al doilea, poporul își exprimă voința în mod direct asupra unor probleme de importanță majoră pentru întreaga societate. Pornind de la acest principiu, Curtea Constituțională a emis, începând din 1998, mai multe avize pozitive privind inițiativele de revizuire a Constituției prin referendum.

Spre deosebire de inițiativele precedente de revizuire a Constituției, inițiativa din 2024 privind revizuirea Constituției în vederea integrării europene prevede că „urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne.” Totuși, CC a constatat că textul Legii pentru modificarea Constituției, supus referendumului republican constituțional, nu afectează caracterul suveran, independent și unitar al statului Republica Moldova, impus de Articolul 1 alin. (1) din Constituție.

4. Rigiditatea Constituției Republicii Moldova vs. cea a României

Examinând rigiditatea legii supreme a Republicii Moldova este util s-o comparăm cu cea a Constituției României, adoptată la 8 decembrie 1991. Primul lucru care impresionează este faptul că, în mai bine de trei decenii, Constituția României a fost revizuită doar o singură dată, în 2003, pentru a permite integrarea țării în Uniunea Europeană și NATO. Este adevărat că revizuirea a atins un spectru foarte larg de alte subiecte privind funcționalitatea instituțiilor publice. În general, de-a lungul a trei decenii, subiecții cu drept de inițiere a procedurii de revizuire a legii supreme au făcut-o de doar 9 ori. Respectiv, experții în domeniu califică gradul de rigiditate al Constituției României drept unul foarte ridicat. Explicația acestui fenomen se rezumă la faptul că prevederile referitoare la revizuirea legii supreme sunt foarte bine elaborate și nu lăsa spațiu pentru echivoci în procesul interpretării de către Curtea Constituțională.

Având în vedere că subiecții împuterniciți să inițieze revizuirea legilor supreme sunt aceiași în ambele state, se poate ajunge la concluzia că, în cazul României, prevederile constituționale descriu fără echivoc procedura de revizuire (Articolul 151):

- *Proiectul sau propunerea de revizuire trebuie adoptată de Camera Deputaților și de Senat, cu o majoritate de cel puțin două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere;*
- *Revizuirea este definitivă după aprobarea ei prin referendum, organizat în cel mult 30 de zile de la data adoptării proiectului sau a propunerii de revizuire.*

Așadar, procedura explicită potolește elanul subiecților împuterniciți să inițieze revizuire. Regulile sunt universale, oricine ar fi inițiatorul revizuirii. Respectiv, etapele sunt foarte clare – aprobarea textului revizuirii de către cele două camere ale Parlamentului cu majorități calificate, urmată de confirmarea prin referendum de către poporul suveran.

Testarea în practică a acestei formule, destul de rigide, a avut loc în 2003, așa cum a fost arătat mai sus, când revizuirea a fost inițiată de Parlament, fiind dusă la bun sfârșit în cadrul referendumului din 18-19 octombrie. Al doilea test de revizuire a Constituției României a

avut loc în 2018, când revizuirea legii supreme a fost inițiată de cetățeni prin intermediul unei organizații civice, „**Coaliția pentru Familie**”, parcurgând aceleași etape ca și în cazul precedent – avizarea de către Curtea Constituțională, aprobarea de către Parlament și supunerea la referendum pentru reconfirmarea votului parlamentului. Numai că referendumul nu a putut fi validat din cauza lipsei cvorumului de 30%, participarea fiind de doar 21,1%.

5. Opiniile separate ale judecătorilor CC care au votat împotriva validării referendumului

Legea cu privire la Curtea Constituțională prevede că „Actele Curții se adoptă cu votul majorității judecătorilor” (Articolul 27(1)), iar Codul jurisprudenței constituționale stabilește că „Judecătorul Curții Constituționale care nu este de acord cu hotărârea pronunțată sau cu avizul emis poate să-și expună în scris opinia sa separată” (Articolul 67). Publicarea Hotărârii CC privind confirmarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024 a fost însoțită de publicarea a două opinii separate ale judecătorilor, ceea ce înseamnă că Hotărârea CC a fost adoptată cu 4 voturi pentru și 2 împotriva.

Opinia separată a judecătorului Vladimir Țurcan s-a concentrat asupra a doi factori:

- a) cvorumul de participare necesar pentru validarea referendumului;
- b) numărul minim de voturi ale alegătorilor necesar pentru adoptarea deciziei de revizuire a Constituției.

Potrivit opiniei judecătorului menționat, cvorumul de validare a referendumului din 20 octombrie 2024 ar fi trebuit să fie aplicat conform prevederilor Articolului 142(1) din Constituție: „*Dispozițiile privind caracterul suveran..., pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscriși în listele electorale.*”

În schimb, majoritatea judecătorilor CC au considerat aplicabil pragul de validare de cel puțin 1/3 din numărul de persoane înscrise în listele electorale, conform prevederilor Articolului 211 din Codul electoral.

Diferența de opinii a devenit evidentă încă din etapa avizării inițiativei de revizuire, în aprilie 2024. Atunci, majoritatea judecătorilor CC a ajuns la concluzia că revizuirea Constituției în vederea integrării europene nu afectează suveranitatea Republicii Moldova, în timp ce autorul opiniei separate a considerat contrariul, argumentând că: „*Prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.*”

Astfel, diferența de interpretare dintre majoritatea judecătorilor CC și emitentul opiniei separate constă în delimitarea clară făcută de majoritate între delegarea unor competențe către instituțiile UE și renunțarea la suveranitate. De remarcat este faptul că autorul opiniei separate recunoaște că jurisprudența CC privind procesul de aderare la UE în formula aplicată de majoritate s-a consolidat încă din 2014, odată cu semnarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Aceeași abordare este împărtășită și de Curtea Constituțională a României, care face o distincție clară între transferul unor competențe și cedarea suveranității în cadrul procesului de integrare europeană.

Cel de-al doilea factor al dezacordului emitentului opiniei separate cu majoritatea colegilor se referă la faptul că numărul de voturi pentru opțiunea „DA” la referendum nu a reprezentat o majoritate absolută – peste 50% din numărul de participanți la referendum, ci o majoritate relativă de 48,9%. Pe de altă parte, numărul voturilor pentru opțiunea „NU” a fost de 48,3%, iar numărul voturilor nevalabile – 2,8%, semnificativ mai mare decât diferența dintre opțiunile „DA” și „NU” – 0,7%. Acest argument a fost combătut de majoritatea judecătorilor CC prin invocarea jurisprudenței CC, care a examinat anterior rezultatele a trei referendumuri, inclusiv cel constituțional din 2010, aplicând aceleași criterii, luând în considerare diferența dintre voturile valabil exprimate, adică utilizând principiul majorității relative a voturilor participanților la referendum.

Cea de-a doua opinie separată a fost emisă de judecătorul Serghei Țurcanu, care a invocat argumente similare celor ale colegului său privind necesitatea aplicării prevederilor Articolului 142 al legii supreme referitoare la cvorumul participării la un referendum ce ar afecta suveranitatea Republicii Moldova. De asemenea, s-a insistat suplimentar pe principiul rigidității Constituției, care nu ar permite revizuirea prin referendum înainte de a fi aprobată de Parlament, după exemplul României. În acest sens, autorul sesizării a citat opinia Comisiei de la Veneția, potrivit căreia „principala arenă pentru procedurile de modificare constituțională ar trebui să fie Parlamentul național, ca instituția cea mai în măsură să dezbată și să ia în considerare astfel de probleme. Recurgerea la un referendum popular pentru a decide cu privire la modificarea Constituției trebuie să se limiteze doar la acele sisteme politice în care acest lucru este cerut de Constituția însăși, care se aplică în conformitate cu procedura stabilită, și nu ar trebui să fie utilizat ca un instrument pentru evitarea procedurilor parlamentare.” Astfel, autorul opiniei separate a lăsat să se înțeleagă că revizuirea Constituției în vederea integrării europene ar trebui să aibă loc doar pe cale parlamentară, nicidecum referendară.

Este de remarcat că principalele teze ale celor două opinii separate ale judecătorilor CC au fost anticipate cu mult timp înaintea desfășurării referendumului din 20 octombrie 2024. Principala forță politică din țară – Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM) – a reacționat imediat după emiterea avizului pozitiv al CC privind revizuirea Constituției în vederea integrării europene, din 16 aprilie 2024, insistând că „Curtea Constituțională

și-a depășit încă o dată propriile atribuții, ignorând toate argumentele avocaților cu privire la desfășurarea nejustificată a unui referendum care afectează suveranitatea Republicii Moldova și îmbinarea acestuia cu alegerile președintelui țării. Partidul Socialiștilor consideră inacceptabilă încălcarea Constituției, care nu permite impunerea unei ideologii obligatorii” (PSRM echivalează ideea integrării europene cu o ideologie impusă societății). PSRM consideră intangibile principiile constituționale ale independenței, suveranității și neutralității Republicii Moldova și pledează împotriva transferului lor total sau parțial către organe supranaționale.

În aceeași ordine de idei, unul dintre candidații la funcția de șef al statului, alegerile căruia s-au desfășurat concomitent cu referendumul constituțional, a insistat, de asemenea, că legea supremă poate fi revizuită doar pe cale parlamentară. Atitudinile menționate ale politicienilor au fost utilizate pe larg în campania electorală pentru a îndemna cetățenii să boicoteze sau să voteze împotriva revizuirii Constituției.

6. Suveranitatea statelor membre ale UE și aderarea la comunitate

Analizând problema suveranității și independenței statelor membre, specialiștii în domeniul dreptului internațional ajung la concluzia că, potrivit Tratatului privind Uniunea Europeană (TUE), din punct de vedere juridic, comunitatea europeană nu se bucură de suveranitate în temeiul dreptului internațional. Motivul pentru aceasta este simplu: în dreptul internațional, suveranitatea a rămas un statut rezervat statelor, iar UE nu a pretins statutul de stat și chiar a exclus posibilitatea de a fi considerată ca stat – în ciuda faptului că scopurile sale generale sunt aceleași cu acelea ale statului clasic modern (occidental), și anume „să promoveze pacea și bunăstarea poporului său” (Articolul 3(1) TUE), că are propria cetățenie, un teritoriu definit și puteri legislative, bazate pe supremația legii, similare cu cele ale unui stat federal.

Articolul 1(1) al TUE descrie UE ca fiind o entitate căreia statele membre îi atribuie competențe pentru realizarea obiectivelor lor comune, caracterizate drept „*drepturi suverane transferate de statele membre către UE*”. Respectiv, UE nu este un stat suveran în conformitate cu dreptul internațional, deoarece nu este o entitate juridică căreia dreptul internațional îi atribuie suveranitate.

Având în vedere cele menționate mai sus, Uniunea Europeană nu impune niciun fel de reguli referitoare la reflectarea în legile supreme ale statelor membre sau ale celor candidate la aderare a relațiilor bilaterale și multilaterale în cadrul comunității. Relațiile dintre fiecare stat în parte și UE sunt stabilite prin tratatele și acordurile semnate, având la bază principiile generale ale dreptului internațional. Este obligația fiecărui stat să își respecte angajamentele asumate prin acordurile și tratatele încheiate, păstrându-și suveranitatea și independența.

Așadar, modificarea constituțiilor statelor membre ale UE sau ale celor candidate la aderare rămâne la latitudinea acestora. Unele state revizuiesc legile supreme punând accentele într-un anumit mod, altele într-un mod diferit. Dovadă în acest sens servește, de exemplu, Articolul 65(1) al Constituției Maltei, care prevede că: „*Sub rezerva prevederilor Constituției, Parlamentul poate adopta legi pentru asigurarea păcii, a ordinii și buneii guvernări a Maltei, în conformitate cu drepturile omului, cu principiile general acceptate ale dreptului internațional și cu obligațiile internaționale și regionale ale Maltei, în special cu cele asumate prin Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, semnat la Atena la 16 aprilie 2003.*”

Confirmarea faptului că statele membre nu sunt obligate să reflecte în constituțiile lor aderarea la UE este exemplul a patru state membre ale comunității care nu au revizuit legile lor supreme – Luxemburg, Olanda, Danemarca și Polonia. În cazul Luxemburgului și Olandei, lucrurile sunt clare, aceste state au fost printre fondatorii Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO), care a evoluat în ceea ce este astăzi Uniunea Europeană. Respectiv, legile supreme ale acestor două țări au fost adaptate pentru a permite participarea la CECO.

În privința Poloniei, care a aderat la UE în 2004, lucrurile sunt la fel de clare – legea supremă a acestei țări a fost amendată prin introducerea unor clauze foarte clare, comune tuturor statelor membre ale UE, referitoare la „competențele suverane specifice” care pot fi transferate organizațiilor interguvernamentale și altor state printr-un act al Parlamentului sau printr-un tratat aprobat. Astfel, din punct de vedere al dreptului constituțional, precum și al dreptului internațional, astfel de prevederi generale, cu variațiile corespunzătoare fiecărui stat, sunt suficiente pentru aderarea la UE.

Revenind la referendumul din 20 octombrie 2024 și revizuirea Constituției Republicii Moldova în vederea aderării la UE, nu poate fi trecută cu vederea multitudinea de studii privind aderarea diferitelor state la UE, care arată că, de-a lungul existenței Comunității Europene, transformată ulterior în Uniunea Europeană, au avut loc aproximativ 60 de referendumuri. Dintre acestea, aproximativ jumătate au anticipat ratificarea tratatelor ce stau la baza UE, iar cealaltă jumătate a precedat semnarea și ratificarea ulterioară de către forurile legislative a acordurilor de aderare a statelor respective la UE. Totuși, este important de menționat că UE nu a impus desfășurarea acestor referendumuri. Cinci dintre cele 27 de state membre ale UE – Belgia, Bulgaria, Cipru, Germania și Portugalia – nu au organizat referendumuri, revizuirea legilor supreme exclusiv pe cale parlamentară.

Exemplele invocate demonstrează că cele 27 de state membre ale UE și cele 10 state candidate la aderare nu pun la îndoială faptul că integrarea europeană nu atentează la suveranitatea și independența acestora, ci are ca scop unirea eforturilor și delegarea unor competențe pentru binele comun.

Examinând textul revizuirii Constituției Republicii Moldova în vederea aderării la UE pentru

referendumul din 20 octombrie 2024, putem concluziona că acesta a avut printre sursele directe de inspirație prevederile inserate în constituțiile României și Spaniei. Diferența constă în faptul că, în cazul României, revizuirea legii supreme s-a realizat special pentru aderarea la UE și NATO, pe când în cazul Spaniei, revizuirea nu face o astfel de mențiune explicită.

Astfel, Articolul 93 din Capitolul III – Tratatul internațional al Constituției Spaniei prevede o abordare universală pentru orice uniuni interstatale, fără a menționa explicit UE: „*Autorizația poate fi acordată printr-o lege organică pentru includerea tratatelor prin care competențele care decurg din Constituție sunt transferate unei organizații sau instituții internaționale. Este de datoria Parlamentului (Cortes Generales) sau Guvernului, după caz, să asigure respectarea acestor tratate și a rezoluțiilor care provin din organizațiile internaționale și supranaționale cărora le-au fost transferate astfel de competențe.*”

Este adevărat că relațiile cu UE sunt consacrate în Articolul 135, dedicat administrației publice și stabilității bugetare.

7. Efectele juridice ale referendumului

Efectele juridice ale referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024: caracter strategic, dificil de subestimat.

Legea supremă a fost revizuită pentru prima dată prin intermediul votului popular, iar Curtea Constituțională, prin avizarea pozitivă și validarea rezultatelor referendumului, a completat jurisprudența sa privind modalitățile de revizuire a Constituției pe cale parlamentară și referendară. Consolidarea jurisprudenței CC în domeniul revizuirii Constituției nu este altceva decât o contribuție la revizuirea informală a normei constituționale, ceea ce implică schimbarea sensului normelor fără modificarea textului Constituției. Validând rezultatele referendumului, CC a dat dovadă de consecvență în procesul de consolidare a jurisprudenței sale, întrucât anterior a avizat pozitiv inițiativele de revizuire a Constituției, însă nu a avut prilejul validării modificărilor adoptate prin referendum.

Problema rigidității Constituției a fost soluționată în favoarea unei formule destul de flexibile, însă mult mai fragile decât, spre exemplu, cea a României, așa cum a fost arătat. Oricum, Parlamentul, alături de CC, rămâne principala instituție care asigură stabilitatea constituțională. Poporul suveran păstrează dreptul constituțional de a iniția revizuirea legii supreme, însă realizarea acestui drept depinde de emiterea unui aviz pozitiv al CC, având în vedere principiul unității materiei constituționale, și de dreptul discreționar al Parlamentului de a declara desfășurarea referendumului.

De fapt, dreptul poporului suveran de a iniția revizuirea Constituției rămâne iluzoriu atâta timp cât actuala organizare teritorial-administrativă a Republicii Moldova rămâne neschimbată. Norma constituțională (Articolul 141(1)(a)): *„Revizuirea poate fi inițiată de... un număr de cel puțin 200.000 de cetățeni ai Republicii Moldova cu drept de vot. Cetățenii care inițiază revizuirea Constituției trebuie să provină din cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi, iar în fiecare dintre ele trebuie să fie înregistrate cel puțin 20.000 de semnături în sprijinul acestei inițiative”* rămâne, practic, intangibilă. Cauza rezidă în imposibilitatea colectării a câte 20.000 de semnături în jumătate dintre raioanele Republicii Moldova, unele dintre acestea neavând nici măcar atâția alegători, iar în altele fiind necesară colectarea semnăturilor a peste 50-60% dintre cetățeni, în condițiile în care norma internațională este de aproximativ 10%.

Abaterea de la normă s-a manifestat în 2015, când CC a emis un aviz pozitiv la inițiativa unui grup de cetățeni care a colectat 400.000 de semnături, de două ori mai mult decât era necesar. Cu toate acestea, Parlamentul, la sugestia Comisiei Electorale Centrale, a refuzat să declare desfășurarea referendumului pe motiv că nu a fost îndeplinită cea de-a doua condiție – colectarea a cel puțin 20.000 de semnături în cel puțin jumătate dintre raioane. Această situație este consecința anulării, în 2002, a reformei teritorial-administrative, care a redus dimensiunea raioanelor și, implicit, populația acestora de aproximativ patru ori. Probabil, acest aspect este un factor suplimentar al rigidității Constituției, însă exemplul menționat demonstrează și breșele în asigurarea acestei rigidități, care poate depinde de modificarea unei legi organice.

Integrarea europeană a devenit în mod oficial un obiectiv strategic, reconfirmând identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și ireversibilitatea parcursului european. În acest sens, revizuirea Constituției a încununit eforturile tuturor celor 11 legislaturi parlamentare pe care le-a avut Republica Moldova de la declararea independenței, care au promovat, cu anumite sincope temporare, integrarea europeană a țării prin intermediul politicilor oficiale, al actelor adoptate de Parlament și al aprobării programelor de activitate ale guvernelor investite.

Prevederile Titlului V' – Integrarea în Uniunea Europeană din Constituția revizuită stabilesc procedura finală de aderare la UE după încheierea negocierilor și adoptarea deciziei unanime a statelor membre: *„Aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabilește de Parlament prin lege organică. Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.”*

8. Efectele politice ale referendumului

Spre deosebire de efectele juridice ale referendumului din 20 octombrie 2024, care sunt preponderent pozitive, efectele politice sunt extrem de controversate. Inițierea de către Parlament, la solicitarea președintelui Republicii Moldova, a referendumului de revizuire a Constituției în vederea integrării europene urma să reprezinte acordul triumfal al parcursului european al Republicii Moldova. De fapt, inițierea, desfășurarea și rezultatele referendumului au adâncit clivajele vieții social-politice din țară, care se vor resimți pe viitor în competiția politică dintre forțele pro-europene și cele pro-rusești:

- Diferența de doar 0,7% dintre voturile pentru opțiunile „DA” și „NU” lasă o umbră densă asupra legitimității revizuirii Constituției, dar mai ales asupra parcursului european al țării. În astfel de circumstanțe, concluzia care se impune este că societatea din Republica Moldova este divizată în două jumătăți aproape egale. Problema legitimității are un potențial semnificativ pentru speculații, mai ales deoarece rezultatul referendumului a fost influențat în mod determinant de votul cetățenilor moldoveni aflați în străinătate, unde scorul a fost de 77% pentru și 23% împotriva, în timp ce pe teritoriul țării scorul a fost de 45,4% pentru și 54,6% împotriva.
- Componentele opoziției parlamentare din Blocul Comuniștilor și Socialiștilor au refuzat să recunoască rezultatele referendumului și consecințele acestuia – revizuirea legii supreme. Partidul Socialiștilor din Republica Moldova a invocat un șir de presupuse încălcări ale legislației electorale, care nu au fost confirmate în instanțele de judecată. Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, de asemenea, a refuzat să recunoască rezultatele referendumului, contestându-le și chemând la proteste.
- În calitate de argumente, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a invocat presupusa falsificare a rezultatelor, pe motiv că opțiunea „DA” nu a fost susținută de majoritatea absolută a participanților la vot, ci doar de o majoritate relativă.

9. Concluzii

Principala concluzie care se impune după desfășurarea referendumului constituțional din 20 octombrie 2024 este că organizarea acestuia a fost, totuși, inoportună. Deși rezultatul este unul pozitiv – Constituția a fost revizuită, integrarea europeană a fost consacrată drept obiectiv strategic, iar procedura de aderare a fost clarificată prin ratificarea tratatelor constitutive ale UE – referendumul a plasat Republica Moldova într-o situație extrem de tensionată.

Inoportunitatea organizării referendumului este determinată de războiul hibrid desfășurat de Federația Rusă la scară largă împotriva Occidentului, un război în care Republica Moldova

este o victimă directă. Autoritățile moldovene erau și sunt conștiente de pericolul acestui război hibrid, precum și de instrumentele utilizate de Federația Rusă împotriva Republicii Moldova – dezinformarea și coruperea alegătorilor prin intermediul așa-numitei rețele Șor. Dovadă în acest sens este faptul că, pentru combaterea dezinformării, a fost instituită o instituție specială, Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării, care, însă, nu a reușit să atingă randamentul necesar în activitatea sa.

În ceea ce privește fenomenul coruperii alegătorilor, Serviciul de Informații și Securitate a elaborat un plan bine structurat, pe care l-a împărtășit instituțiilor statului. Totuși, s-a dovedit că instituțiile de drept fie nu au fost capabile, fie chiar au obstrucționat măsurile de prevenire și descurajare a coruperii alegătorilor. În acest sens, președintele Maia Sandu a declarat că activitatea Procuraturii Anticorupție a fost un eșec. În cadrul ședinței Consiliului Suprem de Securitate, șeful statului a afirmat:

***„Cumpărarea de voturi la alegerile din această toamnă, finanțarea externă a unor candidați electorali, acțiunile de destabilizare a țării – toate acestea reprezintă un atac grav asupra democrației și a securității statului. Grupări criminale au fost la un pas să de-
turneze rezultatul celor două scrutine, prin metode ilegale și bani murdari.”***

Problema este că exact aceeași situație s-a repetat și acum un an, în perioada desfășurării alegerilor locale generale. Atunci, situația a fost salvată prin intervenția mult criticată a Comisiei pentru Situații Excepționale. Întrebarea firească este: de ce a fost convocat un referendum menit să decidă soarta Republicii Moldova în condițiile unui război hibrid, fără a avea certitudinea că factorii destabilizatori – dezinformarea și coruperea în masă a alegătorilor – au fost eliminați?

DECLARAȚIE

Poziția Coaliției Civice pentru Alegeri Libere și Corecte față de alegerile prezidențiale și referendumul republican constituțional din 2024

Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte ([CALC](#)), formată dintr-o rețea de organizații neguvernamentale cu expertiză în domeniul electoral, își reafirmă angajamentul de a susține desfășurarea unor alegeri transparente, democratice și aliniate standardelor internaționale.

Având în vedere activitatea organizațiilor membre în monitorizarea scrutinelor din 2024, Coaliția remarcă eforturi consistente depuse de autoritățile statului pentru organizarea unui proces electoral în conformitate cu legislația națională și standardele internaționale. Cu toate acestea, integritatea procesului a fost afectată de ingerințe externe, finanțare ilicită a campaniilor și coruperea alegătorilor. Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte apreciază scrutinele din 20 octombrie și 3 noiembrie 2024 ca fiind doar **parțial libere și parțial corecte**, din următoarele considerente:

Cadrul juridic

Cadrul juridic pentru alegerile prezidențiale și referendumul constituțional din 2024 a cunoscut îmbunătățiri semnificative odată cu adoptarea unui nou Cod Electoral în 2022, într-un efort binevenit de modernizare a procesului electoral. Codul Electoral, revizuit și actualizat, include măsuri noi pentru transparența finanțării campaniilor și creșterea accesului la mass-media pentru toți concurenții electorali.

1 Aceste constatări și recomandări au fost formulate în baza eforturilor de monitorizare ale organizațiilor membre CALC, reflectate în rapoarte de monitorizare, note analitice și alte materiale relevante, precum:

- Rapoartele Misiunii de Observare a Alegerilor ale Asociației Promo-LEX
- [Rapoartele de Monitorizare a Mass-Media în Campania electorală ale Centrului pentru Jurnalism Independent](#)
- [Nota analitică a Centrului de Resurse Juridice din Moldova privind programele electorale ale candidaților la funcția de președinte prin prisma drepturilor omului și a statului de drept](#)
- [site-ul Asociației ADEPT – \[www.alegeri.md\]\(http://www.alegeri.md\)](#)
- [site-ul Asociației Presei Independente API – \[www.stopfals.md\]\(http://www.stopfals.md\)](#)
- [observațiile Asociației Presei Electronice din Moldova, ale Consiliului Național al Tinerilor din Moldova și ale Centrului Parteneriat pentru Dezvoltare](#)

CALC constată cu satisfacție că, deși legea privind implementarea parțială a votului prin corespondență dar și regulamentele conexe au fost adoptate în termen scurt, acestea s-au dovedit a fi eficiente și benefice întru asigurarea accesului la vot pentru cetățenii aflați în străinătate, demonstrând perspectiva extinderii acestei metode de vot pentru toți alegătorii din afara țării.

Totodată, remarcăm că organizarea simultană a referendumului și a alegerilor prezidențiale a necesitat ajustarea legislației electorale într-un termen scurt. Deși este o practică utilizată în societățile democratice, adoptarea acesteia a generat critici din partea unor actori politici, dar și din societatea civilă.

Cadrul instituțional

Autoritățile electorale au depus eforturi considerabile pentru a asigura independența și imparțialitatea procesului electoral. Comisia Electorală Centrală (CEC) s-a asigurat ca fiecare etapă a procesului electoral să fie publică și accesibilă, contribuind astfel la transparența scrutinului.

Permanentizarea activității consiliilor electorale de circumscripție s-a dovedit a fi o decizie bună, care a contribuit eficient la combaterea finanțării ilegale a competitorilor electorali. În ziua alegerilor, organele electorale au demonstrat un nivel ridicat de profesionalism. Cu toate acestea, performanța unor funcționari din structurile electorale inferioare a fost afectată de manifestări de partizanat și vulnerabilități legate de integritate, în special în turul I de scrutin și în contextul referendumului constituțional.

Amplasarea secțiilor de votare, inclusiv a celor din afara țării, a fost făcută într-o manieră echitabilă, cu o extindere substanțială a numărului acestora în străinătate. Această abordare s-a bazat pe criterii clare și date statistice credibile, permițând o participare activă a cetățenilor moldoveni din afara granițelor și o exprimare mai largă a voinței diasporei. Cu toate acestea, reducerea numărului de secții de votare în anumite zone, precum Federația Rusă, Israel și Ucraina, a generat unele neclarități. CALC recomandă o transparență sporită în comunicarea acestor decizii în viitor, pentru a evita orice percepție de influență politică asupra procesului electoral.

Campania electorală

Campania electorală s-a desfășurat în conformitate cu prevederile cadrului juridic, oferind candidaților posibilitatea de a se angaja într-o competiție liberă iar alegătorilor de a alege între diverse opțiuni politice, cu respectarea libertății de întrunire și de expresie.

Totuși unii candidați și susținătorii acestora au utilizat retorica negativă și mesaje instigatoare la ură și divizare socială, pe criterii politice și identitare. Promisiunile nerealiste, mesajele care contravin drepturilor fundamentale ale omului și atacurile asupra societății civile, promovate de unii candidați, au contribuit la polarizarea electoratului, influențând decizia de vot. Implicarea cultelor religioase în campania electorală a fost de asemenea constatată, reprezentând o încălcare gravă a principiului separării bisericii de stat în procesul electoral.

CALC regretă lipsa intervențiilor prompte din partea autorităților pentru sancționarea discursului instigator la ură, dar și a implicării cultelor religioase în campania electorală.

Influența externă asupra procesului electoral

Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte își exprimă profunda îngrijorare față de amploarea fără precedent a ingerințelor externe, în special din partea Federației Ruse, care au influențat negativ procesul electoral din Republica Moldova. Aceste acțiuni s-au manifestat prin finanțare ilegală a campaniilor electorale, coruperea alegătorilor și campanii de dezinformare, toate menite să influențeze comportamentul electoral al cetățenilor. Susținerea clandestină oferită unei rețele subversive și implicarea unei organizații politice neînregistrate în activități de mobilizare electorală au avut un impact major asupra corectitudinii procesului electoral. Deși organele de drept erau la curent cu acest risc și au emis avertizări, măsurile luate nu au fost suficiente, iar reacția întârziată a permis acestor acțiuni să afecteze imparțialitatea scrutinului.

CALC apreciază eforturile Poliției, a Centrului Național Anticorupție și ale altor autorități în documentarea și investigarea cazurilor de finanțare ilicită și corupere a alegătorilor. Cu toate acestea, regretăm că, deși organele de drept erau conștiente de riscurile acestor practici, inclusiv din experiențele anterioare (alegerile locale din 2023, alegerile Bașcanului Găgăuziei etc.), măsurile preventive necesare pentru a combate finanțarea ilegală nu au fost adoptate din timp, iar intervențiile din actuala campanie electorală au fost insuficiente în raport cu amploarea fenomenului.

Lipsa unui control judiciar eficient și întârzierile în tragerea la răspundere a celor vinovați creează un sentiment de impunitate care contribuie la perpetuarea acestor practici. Este esențial ca ingerințele externe să fie contracarate prompt, iar orice tentativă de influențare ilicită a alegerilor să fie sancționată cu fermitate, pentru a restabili încrederea cetățenilor în corectitudinea procesului democratic. În acest sens, CALC solicită autorităților să trateze cu maximă responsabilitate și celeritate investigațiile legate de finanțarea ilegală a campaniilor electorale și de coruperea alegătorilor. Totodată, CALC subliniază necesitatea unei colaborări mai strânse între autoritățile moldovenești pentru a proteja procesul electoral și a asigura un climat de echitate și transparență.

Finanțarea campaniilor electorale

Unul dintre punctele de progres în acest scrutin a fost implementarea unui cadru legislativ mai robust pentru transparența finanțării campaniilor. Cu toate acestea, au persistat numeroase practici ilegale și nereglementate care au afectat integritatea procesului electoral și au subminat principiul transparenței.

O problemă semnificativă a fost finanțarea activităților de campanie prin intermediul unor terți neînregistrați. În numeroase cazuri, cheltuielile de promovare au fost suportate de entități și persoane din afara cadrului legal, permițând unor actori neautorizați să exercite influență asupra procesului electoral. Această practică, denumită „finanțare prin părți terțe”, impune nevoia urgentă de reglementare și monitorizare mai strictă pentru a proteja transparența procesului democratic.

Un alt fenomen îngrijorător a fost coruperea alegătorilor prin oferirea de bunuri și recompense financiare. Numeroase cazuri de influențare a votului prin stimulente materiale au afectat dreptul cetățenilor de a-și exprima votul liber. S-au constatat de asemenea și discrepanțe între cheltuielile raportate și cele efectiv vizibile în campaniile electorale, mai ales în privința materialelor promoționale, evenimentelor și recompensării agitatorilor.

De asemenea, utilizarea resurselor administrative în scopuri electorale a fost observată frecvent. Funcționarii publici au fost implicați direct în campanii în timpul orelor de muncă, iar instituțiile de stat au fost utilizate pentru promovarea unor inițiative electorale și atribuirea meritelor pentru proiecte publice finanțate din fonduri bugetare.

CALC subliniază că aceste practici, de la finanțarea nelegitimă și coruperea alegătorilor până la utilizarea resurselor administrative, au afectat integritatea procesului electoral. Regretăm lipsa de promptitudine în investigarea și sancționarea acestor abateri și solicităm o responsabilitate sporită din partea autorităților competente.

Transportul ilegal al alegătorilor

Pe perioada scrutinelor au fost semnalate cazuri repetate de transportare ilegală a alegătorilor către secțiile de votare, prin mijloace variate, inclusiv avioane, autobuze și autoturisme. Aceste practici au fost identificate ca încercări de influențare a rezultatului electoral. O situație tensionată s-a desfășurat la podul de la Rezina, unde observatorii au raportat aglomerări neobișnuite de vehicule care transportau alegători, ceea ce a ridicat suspiciuni privind corectitudinea procesului la secțiile de vot pentru cetățenii din stânga Nistrului. CALC subliniază importanța unei intervenții prompte și riguroase din partea autorităților pentru a asigura că astfel de practici nu compromit integritatea alegerilor.

Mass-media

CALC apreciază eforturile majorității serviciilor media audiovizuale de a reflecta campania într-o manieră echilibrată, asigurând acces în știri tuturor actorilor electorali. Totuși, pluralismul de opinie și echilibrul de gen nu au fost asigurate pe deplin, iar în anumite emisiuni s-a remarcat partizanatul unor instituții media față de anumiți concurenți electorali. Imparțialitatea a fost afectată și de reflectarea campaniei prin prisma activităților administrației publice centrale, care au fost prezentate deseori într-o manieră favorabilă sau nefavorabilă unor candidați. De asemenea, postul public regional de televiziune Gagauziya Radio Televizionu a eșuat să informeze corect și echidistant electoratul, alegând să dezbată subiectele electorale preponderent în emisiuni al căror conținut a inclus adesea narațiuni false privind referendumul și anumiți concurenți electorali.

Lipsa unor dezbateri electorale veritabile a limitat posibilitățile de informare a publicului cu privire la programele și angajamentele electorale ale candidaților. Totodată, în mediul online, dezinformarea și atacurile asupra presei independente au creat o atmosferă de polarizare și neîncredere, având ca efect diminuarea accesului publicului la informații corecte despre procesul electoral. CALC subliniază importanța unor reguli mai stricte pentru mediul online, necesare atât pentru protejarea integrității electorale, cât și pentru combaterea răspândirii dezinformării și manipulării care afectează decizia de vot a cetățenilor. În acest sens, există un spațiu considerabil de îmbunătățire în funcționarea autorităților competente în lupta împotriva dezinformării.

CALC recunoaște și eforturile jurnaliștilor de investigație, care prin documentarea și expunerea schemelor de finanțare ilegală a partidelor și campaniilor electorale au contribuit semnificativ la informarea publicului și la evidențierea problemelor de integritate din procesul electoral.

Drepturile electorale pentru anumite categorii de alegători

În cadrul acestui scrutin, drepturile electorale ale grupurilor specifice, inclusiv persoanele cu dizabilități, au fost respectate în mare măsură, iar autoritățile au adoptat soluții pentru a facilita accesul la vot, cum ar fi tipărirea buletinelor în șase limbi. Totuși, problemele persistente legate de accesibilitatea fizică a secțiilor de votare pentru persoanele cu dizabilități locomotorii reprezintă o provocare majoră, cu aproximativ 90% dintre secțiile de vot inaccesibile. De asemenea, anumite comunități etnice s-au confruntat cu mesaje discriminatorii și incitări la ură, afectând echitatea procesului electoral.

Este de remarcat mobilizarea mai activă a tinerilor în acest scrutin, reflectată printr-o creștere a participării, deși prezența lor la vot rămâne cea mai scăzută în comparație cu alte cate-

gorii de vârstă. La polul opus, persoanele vârstnice continuă să înregistreze cea mai mare rată de participare, demonstrând o implicare civică constantă. Este de menționat și caracterul constant al exercitării dreptului la vot predominant de către femei în raport cu bărbații.

În concluzie, Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte consideră că, în ciuda îmbunătățirilor legislative și instituționale, procesul electoral din 2024 a fost marcat de influențe externe care au afectat libertatea și corectitudinea scrutinului.

Privind spre alegerile parlamentare din 2025, Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte solicită autorităților și actorilor politici să implementeze măsuri preventive și să consolideze răspunsul la provocările hibride. Este necesară o colaborare susținută între autorități, societatea civilă și cetățeni pentru a apăra integritatea procesului electoral și pentru a restabili încrederea în democrația Republicii Moldova.

www.alegeliber.md

 Adept

str. Vasile Alecsandri 97, Chişinău, Republica Moldova

+373 (22) 21-29-92, +373 (22) 21-34-94

www.adept.md